

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra žurnalistiky

Aktualizační prostředky v Televizních novinách

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Libor Šebesta

Žurnalistika

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Viktor Jílek, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Olomouci dne 15. května 2012

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval panu Mgr. Viktoru Jílkovi, Ph.D. za ochotu a cenné rady při vedení této bakalářské práce.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické. V teoretické části přibližuje různá chápání pojmů aktualizace, aktivizace a dynamizace mezi českými lingvisty, vysvětluje v čem se jednotlivá pojetí liší a v čem se shodují. Následně se zaměřuje na aktualizací prostředky z roviny lexikální. Představuje rozvrstvení lexika dle jeho příznaků, přičemž jsou blíže charakterizovány vrstvy obsahující lexikum příznakové pro oblast zpravodajství, jehož záměrným užitím dochází k aktualizaci.

V praktické části je sledován výskyt aktualizací prostředků v analyzovaném vzorku Televizních novin. Prostředky aktualizace jsou rozděleny dle jejich forem. Pro každou z nich je číselně vyjádřen jejich absolutní výskyt ve sledovaném vzorku i průměrný výskyt na jednu relaci. Hlavním cílem této práce je zjistit, jakých forem aktualizací prostředků z roviny lexikální se v Televizních novinách užívá nečastěji.

Název

Aktualizační prostředky v Televizních novinách

Klíčová slova

aktualizace, aktivizace, lexikální rovina, příznakovost, televizní zpravodajství, Televizní noviny

Počet znaků

86 131

Abstract

The present thesis consists of a theoretical and practical part. In the theoretical part, different interpretations by Czech linguists of the concepts of foregrounding, activation, and dynamization are discussed, and the differences and similarities between them are explained. Afterwards the thesis focuses on lexical foregrounding devices. Lexis is categorized according to various markers. The parts of lexis specific for their use as foregrounding devices in newscasts are then explored in more detail.

The practical part consists in observing the occurrence of foregrounding devices in a sample coming from the news bulletin “Televizní noviny.” The devices are classified according to their form. The number of occurrences of each of these forms in the sample, as well as the average occurrence per program, is stated. The main goal of this thesis is to find out which forms of lexical foregrounding devices are employed in the news bulletin “Televizní noviny” most frequently.

Title

Foregrounding devices in the news bulletin “Televizní noviny”

Key words

foregrounding, activation, lexical level, markedness, TV news, Televizní noviny

Character count

86 131

Obsah

Úvod.....	8
1 Aktualizace, aktivizace a dynamizace v pojetí jednotlivých lingvistů	11
1.1 Bohuslav Havránek.....	11
1.2 Josef Václav Bečka	12
1.3 Alois Jedlička.....	13
1.4 Jan Chloupek.....	14
1.5 Miroslav Grepl	15
2 Základní shody a rozdíly v chápání	16
2.1 Šíře chápání pojmu aktualizace u jednotlivých lingvistů	17
2.2 Spojování aktualizace s některým ze stylů	18
2.3 Chápání pojmu dynamizace.....	19
2.4 Chápání pojmu aktivizace.....	19
3 Chápání aktualizace v naší práci.....	20
4 Lexikum dle příznakových vrstev.....	22
4.1 Lexikum z nespisovných útvarů národního jazyka.....	24
4.1.1 Slova obecné češtiny.....	24
4.1.2 Regionalismy	25
4.1.3 Dialektismy	26
4.1.4 Slang	27
4.1.5 Argot	28
4.2 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám	29
4.2.1 Stylová vrstva hovorová	29
4.2.2 Stylová vrstva knižní	30
4.2.3 Stylová vrstva publicistická	31
4.2.4 Stylová vrstva umělecká	32
4.3 Lexikum dle časových příznaků	33
4.3.1 Historismy.....	33
4.3.2 Archaismy.....	34
4.3.3 Neologismy.....	34
4.4 Lexikální jednotky expresivní	38
4.4.1 Expresivita inherentní.....	38

4.4.2	Expresivita adherentní	41
4.5	Výrazy expresivní dle kvality	42
4.5.1	Citový příznak pozitivní	43
4.5.2	Citový příznak negativní.....	46
4.5.3	Slova s citovým příznakem bez další specifikace.....	48
4.6	Vrstva lexikálních jednotek cizích.....	49
4.7	Pojmenování frazeologická a idiomatická.....	50
4.7.1	Frazeologismy s jedním frazeologizovaným členem.....	50
4.7.2	Frazeologismy frazeologizované jako celek.....	51
4.7.3	Idiomy	53
4.8	Nepřímá pojmenování.....	54
4.8.1	Metafora.....	55
4.8.2	Personifikace.....	56
4.8.3	Přirovnání.....	57
4.8.4	Metonymie	58
4.8.5	Synekdocha	59
5	Charakteristika Televizních novin	61
6	Metodika analýzy Televizních novin.....	63
7	Celkový výskyt aktualizačních prostředků dle jejich forem.....	65
8	Průměrný výskyt aktualizačních prostředků na jednu relaci	69
	Závěr	73
	Seznam zdrojů a literatury	75
	Seznam tabulek	77

Úvod

Ve společnosti, v níž žijeme, se informace stávají zbožím a se zvyšující se mírou globalizace, jež zasahuje do všech oblastí našeho života, jejich důležitost stále roste. Díky technickým výtvarkům se nám zdá, jako by byl svět stále menší. Vzdálenosti se zkracují, rychlost pohybu informací se zvyšuje. Jestliže dříve lidem stačilo mít informace jen o dění v jejich zemi, dnes chtějí mít přehled o celém světě. Jestliže dříve se lidé o událostech dozvídali i s několikadenním zpožděním, dnes jsou rozhodující minuty.

Televizní stanice jsou si toho vědomy, a proto se ve svých zpravodajských relacích předhánějí v poskytování nejrychlejších a nejaktuálnějších informací. Ale nejen rychlost a přesnost je ve zpravodajství důležitá. Stejně důležitá, ne-li důležitější, je schopnost informaci divákovi předat v takové podobě, aby ji správně porozuměl.

Jelikož se ve zpravodajství setkáváme s mnoha jevy, které mají tendenci se opakovat, dochází k tomu, že i způsob informování diváka o těchto skutečnostech se již ustálil, automatizoval. A to nejen v poskytovaných informacích o události a jejich pořadí, ale i v oblasti používaných výrazů, syntaktických konstrukcí, zpravodajských žánrů a dalších.¹

Automatizace ve zpravodajských sděleních není na škodu. Diváci jsou na ni zvyklí, a jejím prostřednictvím je jim porozumění zpravodajským sdělením usnadněno. Někteří diváci ji dokonce vyžadují, a výrazné změny v prezentaci nelibě nesou (např. při předpovědi počasí).²

Automatizované prostředky však postrádají působivost a překvapivost.³ Jak jsme již napsali, informace je zboží a chceme-li zboží dobře zpeněžit, musíme ho umět prodat, tedy v našem případě získat a udržet si divákovu pozornost a přimět ho ke sledování právě naší zpravodajské relace a ne té konkurenční.

Pro tyto účely dochází k záměrnému porušení automatizací aktualizacími prostředky, které mohou plnit funkci získávací a přesvědčovací.⁴ K aktualizaci dochází ve všech rovinách vnitřní lingvistiky (fonologie, morfologie, lexikologie, syntax),⁵ ale také v celkové kompozici zpravodajského sdělení.⁶

¹ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 205.

² SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 19.

³ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 43.

⁴ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 207.

⁵ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 769.

⁶ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 43.

Těmto aktualizačním prostředkům se v naší práci budeme věnovat. Jelikož je však problematika aktualizace velmi obsáhlá a svým rozsahem dalece přesahuje možnosti bakalářské práce, zaměříme se pouze na prostředky aktualizace z oblasti lexikální.

V první kapitole si představíme různá chápání souvisejících pojmů aktualizace, aktivizace a dynamizace mezi českými lingvisty, která zjistíme rešerší odborné literatury. Následně využijeme metody komparační, abychom zjistili, v čem se jednotlivá pojetí mezi sebou liší a v čem se naopak shodují. Po tomto kroku rozhodneme, které části těchto pojetí akceptujeme a které odmítneme.

V druhé kapitole využijeme opět rešeršní metodu. V odborné literatuře vyhledáme členění lexika do jednotlivých oblastí a zjistíme, kterých výrazových prostředků lze využít jako prostředků aktualizace. Každou z těchto oblastí si vysvětlíme, uvedeme její dílčí členění a připojíme tři příklady aktualizačních prostředků použité v analyzovaném vzorku spolu s datem vysílání a časem začátku zprávy, v níž se příklad vyskytuje. Pokud by některá z forem aktualizačních prostředků nebyla ve sledovaném vzorku užita, uvedeme tři výrazy z odborné literatury.

Ve třetí kapitole si blíže charakterizujeme zpravodajský pořad TV Nova Televizní noviny, na jehož vzorku budeme analýzu provádět. Toto je nezbytné k tomu, abychom mohli pojmenovat ty části, které budeme analyzovat, a ty, které nikoliv. Důvodem, proč jsme si v této práci vybrali pro analýzu právě Televizní noviny, je, že jde o dlouhodobě nejsledovanější zpravodajskou relaci tuzemských televizních stanic.⁷ Styl zpravodajství Televizních novin ovlivňuje i ostatní média, včetně České televize, která se současným trendům také přizpůsobuje a řadu prostředků i způsobů, které se na Nově objevují používá také. S ohledem na nejvyšší sledovanost ovlivňuje Nova současného diváka nejvíce. Má svá specifika a v základních trendech je nejvýraznější.⁸

Ve čtvrté kapitole si vysvětlíme metodiku prováděné analýzy. Vymezíme si jaké části Televizních novin jsme analyzovali a jaké nikoliv, a co nás k tomuto rozhodnutí vedlo. Uvedeme a zdůvodníme také časové rozpětí analyzovaného vzorku.

V následující části budou ve formě tabulek představeny výsledky naší analýzy. Zde si pro každou z forem aktualizace uvedeme její absolutní výskyt v analyzovaném vzorku a také průměrný výskyt na jednu relaci. Zjistíme tak, jaké lexikální prostředky

⁷ VOJTĚCHOVSKÁ, M. *Nejoblíbenější u TV diváků? České filmy a seriály* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.mediaguru.cz/2012/01/nejoblibenejsi-u-tv-divaku-ceske-filmy-a-serialy/>>.

⁸ SCHNEIDEROVÁ, S. *Informace - text - kontext*, s. 40.

aktualizace jsou v analyzovaném vzorku užívány nejčastěji. Toto je hlavním cílem naší práce.

V závěru práce si veškeré získané poznatky shrneme. Posoudíme, jak úspěšně se nám podařilo dosáhnout stanoveného cíle, zmíníme se o komplikacích, na které jsme v průběhu práce narazili.

1 Aktualizace, aktivizace a dynamizace v pojetí jednotlivých lingvistů

Protože jsou pojmy aktualizace, aktivizace a dynamizace mezi českými lingvisty chápány různě, je nutné si jednotlivá pojetí představit, porovnat v čem se liší a v čem se shodují, zjistit, které názory na danou problematiku se mezi lingvisty objevují nejčastěji. Následně pro naši práci některé části těchto pojetí přijmeme a jiné odmítneme.

1.1 Bohuslav Havránek

Pojem aktualizace v české lingvistice jako první použil Bohuslav Havránek,⁹ který jej vymezil oproti jevu opačnému – automatizaci. Abychom aktualizaci lépe porozuměli, uvedeme si v tomto případě i vymezení automatizace:

„Automatisací rozumíme tedy takové užívání jazykových prostředků, a to buď izolovaných anebo vzájemně spojovaných, jaké je obvyklé pro určitý úkol vyjádření, totiž takové, že výraz sám nebudí pozornost, vyjádření po stránce formy jazykové se děje a je přijímáno jako konvenční a chce být „srozumitelné“ již jako součást jazykového systému a nikoliv teprve doplněním v konkrétním jazykovém projevu ze situace a souvislosti.“¹⁰

„Aktualisací naopak rozumíme užití jazykových prostředků takovým způsobem, že samo budí pozornost a je přijímáno jako neobvyklé, jako zbavené automatisace, disautomatisované, na př. živá básnická metafora (na rozdíl od lexikalisované, která je automatisována).“¹¹

⁹ HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jazyková kultura In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

¹⁰ Tamtéž, s. 32–84.

¹¹ Tamtéž, s. 53.

1.2 Josef Václav Bečka

Na toto chápání aktualizace odkazuje i Josef Václav Bečka¹² a dále jej rozvíjí: „Výraz aktualizovaný (oproti výrazu automatizovanému – pozn. autora) je překvapivější, osobitější (tím vzbuzuje zájem adresáta), je také působivější, vzbuzený zájem udržuje a více rozehrává obrazotvornost adresáta.“¹³

Aktualizované výrazy podle Bečky nacházejí své uplatnění především ve stylu uměleckém, kde osobitost a působivost slohu očekáváme. Při užití výrazů aktualizovaných se dostává osobnost autora do popředí. Autor má možnost vyjádřit své osobní, popř. přímo citové zaujetí prostřednictvím osobitého výběru výrazových prostředků. Z výsledného sdělení pak je patrný autorův vztah k prezentované události.¹⁴

Jako nejčastější případy aktualizace uvádí Bečka nepřímá pojmenování (aktuální metafora, metonymie, synekdochy), některá větná schémata, využití dialogů a další. Upozorňuje také na to, že se aktualizace projevuje i v prostředcích řečových (v intonaci, modulaci hlasu atd.).¹⁵

Z Bečkova vymezení výrazů aktualizovaných je zřejmá souvislost s využíváním dynamizace – užívání výrazů s různou mírou dynamiky: „Vše ostatní nám koření četbu, dovede v nás vzbudit pocity libé i nelibé, ale trvalým zájmem upoutává naši pozornost nakonec přec jen dějovost, dynamika výrazu.“¹⁶

Způsobů, jakými lze sdělení dynamizovat (zdůraznit jeho dějovost) je mnoho. Bečka uvádí užívání sloves s velkou mírou dějovosti a slov od nich odvozených, užívání prezentu historického, krátkých vět, souřadného spojení mezi větami, dialogů, dynamického popisu, užívání jednočlenných vět, rčení, metafor a personifikací.¹⁷

Z těchto příkladů je jasné vidět, že se dynamizace s aktualizací v některých bodech shoduje. Ačkoliv v případě dynamizace nejde primárně o užívání neobvyklých výrazů, je hlavním cílem dynamizace (stejně jako aktualizace) upoutat příjemcovu pozornost – aktivizovat jej. V rovině lexikální je kromě užívání slov s vysokou mírou

¹² BEČKA, J. V. *Česká stylistika*.

¹³ Tamtéž, s. 42.

¹⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁵ Tamtéž, s. 42.

¹⁶ Tamtéž, s. 42.

¹⁷ Tamtéž, s. 228.

dějovosti dosahováno dynamizace užíváním některých aktualizacích prostředků (rčení, metafor, personifikace).¹⁸

1.3 Alois Jedlička

Aktualizací se zabývá také autorský kolektiv pod vedením A. Jedličky v publikaci *Základy české stylistiky*. Podle tohoto pojetí je aktualizace (stejně jako automatizace) příznačná pro styl publicistický. Zatímco automatizací je užíváno z důvodů specifických podmínek panujících při tvorbě sdělení (stručnost, operativnost, snadná srozumitelnost), dochází zároveň k jejich vyvažování aktualizacemi, které jsou příznačné pro nadpisy novinových zpráv, rozhlasová a televizní hlášení, dále pro fejetony, reportáže, črty apod.¹⁹

Pro publicistický styl je dle Jedličky charakteristické využívání prostředků automatizovaných a aktualizovaných spočívajících ve využívání výrazů hovorových a knižních, odborných a uměleckých, citově neutrálních a emocionálních.²⁰

Jako nejběžnější příklad aktualizace uvádí metaforická vyjádření, personifikaci a slovní hříčky.²¹

Mimo to však Jedlička aktualizaci zmiňuje také v souvislosti se stylem esejistickým, v němž je aktualizace dosahována využíváním prostředků knižních.²²

I v této publikaci je popisován proces dynamizace. Uváděn je zde však pouze v souvislosti s dynamickým popisem, typickým pro styl umělecký. Jako prostředky dynamizace slouží: „...prostředky přímé personifikace i taková obrazná pojmenování, která se nejrůznějším způsobem vztahují k člověku a vzbuzují asociace z oblastí lidského života. Dalším prostředkem, jímž se dosahuje dynamičnosti, je zejména dějové pojetí celého popisu (sledování toku Vltavy) a začleňování dějových prvků (z neviditelného květu, který se rozvíjí potmě, vyletěla tichounce jitřní můra).“²³

¹⁸ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 207-209.

¹⁹ JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 47.

²⁰ Tamtéž, s. 48.

²¹ Tamtéž, s. 47.

²² Tamtéž, s. 40.

²³ Tamtéž, s. 165.

1.4 Jan Chloupek

V poslední době se aktualizací zabýval nejvíce Jan Chloupek,²⁴ který ji charakterizuje jako užívání prostředků „stylově aktivních,²⁵ nových, živých, neotřelých, působivých“.²⁶ Chloupek vztahuje užívání aktualizací na styl publicistický, jako vyvažování prostředků automatizovaných.²⁷

Zároveň se zabývá procesem přeměny aktualizacích prostředků na automatizované. K procesu přeměny obou prostředků dochází v důsledku častého užívání originálního vyjádření ze strany autora i ostatních tvůrců publicistických sdělení. „Jsme pak svědky neustálého koloběhu prostředků nových, zastarávajících, otřelých, obnovených, a tak dál. Přitom každý čtenář podle svých životních zkušeností hodnotí ten či onen publicistický prostředek jinak.“²⁸ Podle tohoto rozděluje hlavní typy výrazových prostředků jako „a) prostředky automatizované a automatizující se, b) prostředky stylové aktualizace, resp. aktivizace“.²⁹

Základním prostředkem stylové aktivizace jsou pak podle Chloupka především obrazná vyjádření (metafora, metonymie, synekdocha, personifikace a přirovnání), ale také frazeologické obraty a výrazy expresivní. Jejich prostřednictvím se ve sdělení odhalují projevy kladného nebo záporného vztahu autora a text nabývá větší agitační působivosti.³⁰

Jak široce Chloupek aktualizaci chápe, zjišťujeme z následující části textu: „Základem jazyka publicistiky je neutrální spisovný jazyk. Všechny výrazové prostředky jiných vrstev spisovného jazyka, např. prostředky knižní nebo hovorové, a zejména prostředky za hranicemi jazyka spisovného se v publicistice stávají příznakovými a funkčně vystupují jako prostředky stylově aktivní. Aktualizace lexikálními prostředky obecnými, profesními a slangovými je v mluvené publicistice častější než v publicistice psané, patrně i vlivem stylizované spontánnosti mnohých mluvených publicistických pořadů.“³¹

²⁴ CHLOUPEK, J. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*.

²⁵ S tímto označením se můžeme setkat i u jiných lingvistů např. u Čechové v *Současné stylistice* str. 250, která užívá pojmenování prostředky stylově aktivní synonymně k pojmům aktualizace a aktivizace.

²⁶ CHLOUPEK, J. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, s. 38.

²⁷ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 206.

²⁸ CHLOUPEK, J. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, s. 38.

²⁹ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 207.

³⁰ Tamtéž, s. 207.

³¹ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 215.

1.5 Miroslav Grepl

S užším chápáním (viz dále) pojmu aktualizace (s aktualizací výrazovou) se můžeme setkat v Příruční mluvnici češtiny autorského kolektivu Miroslava Grepla: „Protikladem jazykové automatizace je výrazová aktualizace. Ta vzniká záměrnou odchylkou od standardního vyjadřování. Autor jí sleduje nějaký zvláštní cíl, přídatný k obsahové stránce komunikace.“³² Podle tohoto pojetí nacházejí aktualizace své uplatnění především ve stylu uměleckém.³³

Nejvíce možností pro využití aktualizace nabízí soustava slovotvorná.³⁴ Jako příklad aktualizace v rovině lexikální jsou uváděny neologismy, okazionalizmy, posuny ve významu slov a slovních spojení atd.³⁵

³² GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 769.

³³ Tamtéž, s. 769.

³⁴ Tamtéž, s. 769.

³⁵ Tamtéž, s. 770.

2 Základní shody a rozdíly v chápání

V předchozí kapitole jsme si představili různá chápání pojmu aktualizace, u některých autorů i pojmů dynamizace a aktivizace. V této části mezi sebou pojetí porovnáme, abychom zjistili v čem se shodují a v čem se liší a zdali jde v případě užívání pojmů aktivizace a dynamizace o synonymní výrazy k pojmu aktualizace.

Při porovnávání jednotlivých pojetí aktualizace pro nás bude nejdůležitějším kritériem, jak široce je aktualizace mezi autory chápána. Toto kritérium uvedla v publikaci *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice* již Hana Srpová, která dle něj dělí autory do dvou následujících skupin:

„A. Někteří badatelé hodnotí jako aktualizované ty výrazové prostředky, které jsou nekonvenční, nové nezvyklé, osobité, individuální, nevšední, motivované zevnitř..., jako jsou neologismy, slova autorská a hapax legomena, okazionalizmy, zásahy do ustálené formy frazémů, parafráze citátů, jež se plně lexikalizovaly v podobě tzv. okřídlených slov, individuální, neotřelé prostředky nepřímé nominace, nové kombinování a modifikace existujících prostředků, kalambúry – hry se slovy a s jazykem vůbec, svérázná kompozice, tj. zvláštnosti ve výstavbě odstavců a kapitol. Zvláštní typ písma a grafická úprava textu, nezvyklé kombinace pásem řeči autorské a řeči postav aj. zvláštnosti horizontálního a vertikálního členění textu apod.“³⁶

„B. Jiní badatelé zastávají názor, že aktualizací je už samo přebírání prostředků z jiných stylových vrstev, lexikální výběr z kontrastujících lexikálních oblastí, použití prostředků automatizovaných v projevech jiných stylových oblastí (...), např. prostředky umělecké stylové vrstvy v publicistice nebo v odborném stylu.“³⁷

Na základě kapitoly, v níž jsme si jednotlivá pojetí detailněji představili, teď můžeme u každého z autorů rozhodnout, jak široce je v jeho pojetí aktualizace chápána.

³⁶ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 17.

³⁷ Tamtéž, s. 18.

2.1 Šíře chápání pojmu aktualizace u jednotlivých lingvistů

Z Havránkovy statě je patrné, že autor považuje za aktualizaci i přenesení prostředků příznačných pro určitý styl do stylu jiného (např. přenesení prostředků básnického jazyka do běžné komunikace).³⁸ Jde tedy o chápání aktualizace v širším pojetí.

Do stejné skupiny můžeme zařadit i J. V. Bečku, který aktualizací rozumí „...osobní vystižení jevů skutečností, s plným využitím osobního a osobitého výběru výrazových prostředků“.³⁹

Stejně široce je aktualizace chápána i u A. Jedličky, který v souvislosti s aktualizací zmiňuje užívání prostředků knižních, uměleckých a emocionálních.⁴⁰

Zařazení J. Chloupka je jednoznačné. Sám ve svých textech hovoří o aktualizaci stylové, tedy o užívání prostředků stylově aktivních, které jsou příznačné pro jiné stylové vrstvy, ve stylu publicistickém působí jako příznakové. I v jeho případě tak jde o širší chápání aktualizace.

Miroslav Grepl naproti tomu hovoří pouze o aktualizaci výrazové, která se projevuje především v rovině slovotvorné, čímž dochází ke vzniku neologismů a okazionalizmů. Mimo to je výrazové aktualizace dosahováno prostřednictvím posunů ve významu slov a slovních spojení.⁴¹ Na rozdíl od předchozích lingvistů jde v tomto případě o užší chápání aktualizace.

Šíře chápání aktualizace však není jediným rozdílem mezi představenými pojetími. Dalším, pro naši práci podstatným, kritériem je, zda autoři chápou aktualizaci jako jev, vyskytující se ve všech stylech, nebo ho důsledně spojují pouze se stylem publicistickým, popř. jiným.

³⁸ HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jazyková kultura In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, s. 54.

³⁹ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 42.

⁴⁰ JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 48.

⁴¹ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 771.

2.2 Spojování aktualizace s některým ze stylů

V případě B. Havránka není výskyt aktualizace spojován pouze s některým ze stylů,⁴² nýbrž se může vyskytovat ve všech stylových oblastech, obzvláště ve stylu uměleckém.⁴³

J. V. Bečka ke stylu publicistickému (ale i odbornému) přiřazuje pouze automatizaci, protože „...výraz automatizovaný je „ekonomičtější“, usnadňuje formulaci myšlenek, zvyšuje rychlost a pohotovost vyjadřování a zajišťuje svým způsobem snadnější srozumitelnost výrazu, jeho větší určitost, někdy i přesnost“.⁴⁴ Smyslem aktualizací v tomto případě není vyvažovat výrazy automatizované tak, jak je tomu v pojetí následujícím, nýbrž své uplatnění nacházejí ve stylu uměleckém, od nějž očekáváme působivost a osobitost.⁴⁵

Alois Jedlička uvádí aktualizaci jako jev typický pro novinové nadpisy a některé žánry publicistického stylu, kde fungují jako vyvažování výrazů automatizovaných.⁴⁶ Kromě využití ve stylu publicistickém však autor dodává, že se s aktualizací můžeme setkat i v jiných stylech, např. ve stylu esejistickém.⁴⁷

Již výhradně se stylem publicistickým spojuje aktualizaci Jan Chloupek. Využíváním aktualizovaných prostředků je záměrně porušována modelovost a stereotypnost vyjádření. Mimo to plní tyto prostředky funkci získávací, protože podněcují zájem čtenáře.⁴⁸

Miroslav Grepl oproti tomu, stejně jako Bohuslav Havránek, aktualizaci nespojuje výhradně s jedním ze stylů, ale uvádí její výskyt v souvislosti se stylem uměleckým, konverzačním či epistolárním.⁴⁹

⁴² Se stylem publicistickým být spojován ani nemůže, protože v této době se existence samostatného publicistického stylu ještě neuvádí.

⁴³ HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jazyková kultura In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, s. 59.

⁴⁴ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 42.

⁴⁵ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 42.

⁴⁶ JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 47.

⁴⁷ Tamtéž, s. 40.

⁴⁸ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 205.

⁴⁹ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 769.

2.3 Chápání pojmu dynamizace

V případě autorů J. V. Bečky a A. Jedličky jsme si představili i jejich pojetí dynamizace. Bečka za hlavní prostředek dynamizace považuje užívání sloves s velkou mírou dějovosti, dále pak užívání nepřímých pojmenování, ale i prostředky výstavby textu, které výrazně zvyšují dynamiku vyprávění (krátké věty, souřadné spojení vět, přímá řeč, dialogy atd.).⁵⁰ Jedlička dynamizaci zmiňuje pouze v souvislosti s uměleckým popisem. Ten je dynamizován, aby statický popis nezpomaloval spád děje. K tomuto slouží personifikace, obrazná pojmenování i dějové pojetí celého popisu.⁵¹ Jeho pojetí je tedy užší než v případě J. V. Bečky.

2.4 Chápání pojmu aktivizace

U J. Chloupka jsme se setkali i s užíváním výrazu aktivizace. Chloupek využíval výrazu stylová aktivizace synonymně k výrazu stylová aktualizace.⁵² V pracích ostatních zmiňovaných lingvistů se s pojmem aktivizace nesetkáváme. Aktivizací však můžeme rozumět také aktivizaci příjemce, resp. jeho pozornosti.⁵³

⁵⁰ BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 280.

⁵¹ JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 165.

⁵² Stejně chápání je patrné i u M. Čechové - viz ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s. 250.

⁵³ JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*, s. 82.

3 Chápání aktualizace v naší práci

Na tomto místě si vysvětlíme, jak aktualizaci v naší práci rozumíme my. Viděli jsme, že její chápání mezi lingvisty je různé. Nejčastěji se však pojmem aktualizace označuje kromě aktualizace výrazové (tvorba nových pojmenování) i přejímání prostředků automatizovaných v jiných stylech – aktualizace stylová. K tomuto pojetí se přikláníme i my. Protože se v pracích lingvistů nesetkáváme s komplexním vymezením toho, co vše je v publicistickém stylu považováno za aktualizaci (většinou jsou zmíněny nejčastější formy s dodatkem „a další“), budeme vycházet z rozdělení lexika na slova neutrální a příznaková.

Většinu slovní zásoby spisovného jazyka tvoří slova neutrální s funkcí pojmenovávací bez zvláštních vedlejších příznaků. Menší část slovní zásoby představují slova, která mají kromě své pojmenovávací funkce další příznaky.⁵⁴

Zpravodajství (dílčí oblast stylu publicistického) vyžaduje neutralitu, tedy užívání spisovných, neutrálních (zejména neexpresivních, neobrazných) prostředků všech rovin jazyka.⁵⁵

Jaké jsou rozdíly mezi lexikem příznakovým a nepříznakovým a jaké jsou důsledky použití příznakového lexika uvádí M. Čechová: „Za neutrální (nepříznakový) se pokládá lexém spisovný, frekventovaný, stylově a dobově nezabarvený a neexpresivní. Takové lexémy mají v textech univerzální využití. Ostatní lexémy jsou příznakové, a to na základě příslušnosti k jednotlivým útvarům či polotvarům národního jazyka, expresivity, spojení s některou stylovou oblastí apod. (...). Jejich využití v textech je limitováno; mohou patřit do stylové vrstvy určitých typů textu (termíny do odborné komunikace, nespisovné výrazy do komunikátů prostě sdělovacích apod.) a v nich je pak jejich užití automatizované, nebo mohou být zapojeny v nových souvislostech a stanou se prostředkem aktualizace.“⁵⁶

Za aktualizaci tedy považujeme využití takového lexika, které je příznakové, které pojmenovává skutečnost, pro niž existuje i jiné, neutrální pojmenování, jehož užití v textu budí pozornost a je přijímáno jako neobvyklé. Stejně tak budeme za aktualizaci považovat pojmenování nepřímá – obrazná a frazeologismy.

⁵⁴ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 18-19.

⁵⁵ JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*, s. 60.

⁵⁶ ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s. 170.

Co se týče spjatosti aktualizace s některým ze stylů, budeme stejně jako J. Chloupek a A. Jedlička vycházet z toho, že jde o jev typický pro styl publicistický. Účelem aktualizací je vyvažovat automatizace, které žurnalisti využívají pro jejich stručnost, srozumitelnost a pohotovost ve vyjadřování.

Pokud jde o dynamizaci, zjistili jsme, že je jí dosahováno převážně prostředky v rovině textové. V čem se dynamizace s aktualizací shoduje, je užívání obrazných pojmenování v rovině lexikální a snaha získat si a udržet pozornost příjemce. Mimo to je ale hlavním prostředkem dynamizace užívání slov s vysokou mírou dějovosti, což nijak nesouvisí s aktualizací v našem pojetí. Dynamizace tedy není synonymní výraz k výrazu aktualizace a tudíž pro nás nemá smysl dále se jí zabývat.

Pojem aktivizace⁵⁷ budeme v naší práci chápat stejně jako J. Chloupek, tedy jako synonymní pro výraz aktualizace. Sami však v této práci výraz aktivizace užívat nebudeme. Místo něj budeme používat pouze pojem aktualizace. Jde čistě o technickou záležitost, která by podle nás měla vést k snazšímu porozumění práci.

⁵⁷ Stejně využívá pojmů aktivizace a prostředky stylově aktivní i M. Čechová – viz ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s 250.

4 Lexikum dle příznakových vrstev

Protože za aktualizaci v rovině lexikální považujeme užívání příznakového lexika, využijeme rozdělení lexika dle jeho příznaků, které uvádí P. Hauser.⁵⁸ S tímto členěním se můžeme setkat i v publikacích jiných lingvistů, byť mnohdy v lehce modifikované podobě.⁵⁹ Hauser dělí příznakové lexikum do šesti vrstev podle příslušnosti k jiným útvarům národního jazyka, původu slova, časové platnosti, frekvence užití, slohových příznaků a citovosti (expresivity).⁶⁰

Avšak ne všechno příznakové lexikum lze ve stylu publicistickém paušálně považovat za prostředek aktualizace. Výše uvedené členění se týká pouze pojmenování jednoslovných,⁶¹ nezahrnuje nepřímá pojmenování a frazeologismy, které jsou taktéž považovány za aktualizací prostředky.⁶² Z těchto důvodů si musíme uvedené rozvrstvení mírně modifikovat.

Slova cizí rozdělujeme (mimo jiné) dle jejich přizpůsobení slovům domácím. Krajními body na této pomyslné ose jsou slova zcela přizpůsobená a zcela nepřizpůsobená. U slov přizpůsobených (zdomácnělých) došlo k přizpůsobení v takové míře, že jejich cizost již ani nepociťujeme (banka, škola, kalendář, cihla, plech, barva atd.). Některá z nich přísluší i k jádru slovní zásoby.⁶³ Využití těchto slov tedy nebudeme považovat za aktualizaci.

Druhou skupinou jsou slova nepřizpůsobená. Tvoří je pojmenování cizích reálií (měny, jídla, zbraně, zeměpisné jevy atd.) a slova citátová (viz dále). S rozšířeným užíváním cizích věcí v domácím prostředí pozbývají jejich názvy příznaku cizosti.⁶⁴ Ve zpravodajských textech se běžně pojednává o odpovídajících reáliích, a proto slova cizí v tomto případě nelze považovat za aktualizaci. Ze skupiny slov cizích tak budeme sledovat pouze výskyt slov citátových, která „...jsou vždy stylisticky příznaková. Často bývají výrazem intelektuální projekce a snahy po exkluzivě vyjadřování. Jsou to

⁵⁸ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 18-19.

⁵⁹ Na Hauserovo členění přímo odkazuje J. Chloupek (viz CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 143). S částečně upraveným členěním se můžeme setkat u J. Hubáčka (viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 83–109), E. Minářové (viz MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika češtiny*, s. 29), M. Grepla (GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 93) a dalších lingvistů.

⁶⁰ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 18.

⁶¹ ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s. 170.

⁶² CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 207, shodně JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 47, BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 42, GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 771-772.

⁶³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 52.

⁶⁴ Tamtéž, s. 52.

výrazy do značné míry nadbytečné“.⁶⁵ Kromě slov citátových budeme sledovat i jejich kalky. Kalky citátových slov jsou doslovné překlady citátových slov, jejichž znění v původním jazyce se neužívá.⁶⁶

Při dělení slov dle jejich frekvence užití se vychází od slov běžně užívaných jako od jistého standardu a jako příznaková se označují slova s frekvencí nízkou. Skupinu slov s nízkou frekvencí výskytu dělíme na slova řidší a řidká. Tvoří je především archaismy a neologismy. Jedny proto, že se užívat přestávají, jiné proto, že se teprve začínají šířit.⁶⁷ Tyto jednotky však již máme zachycené ve vrstvě dle časové platnosti slov a tak se zkoumáním frekvence jejich výskytu nebudeme zabývat.

Poslední omezení, které si v naší práci zavedeme, se týká příslušnosti ke stylovým oblastem, konkrétně ke stylu odbornému. Pro tento styl je příznačné užívání odborných výrazů – termínů. Termín musí vyhovovat požadavkům, kterými jsou jednoznačnost (termín označuje pouze jednu skutečnost), přesnost (termín přesně vystihuje popisovanou skutečnost), ustálenost (neznamená neměnnost – i termíny se mohou měnit, např. v důsledku změny poznání jevu), nosnost (termín poskytuje možnosti vytvářet z něj další slova) a neexpresivnost (nacionálnost termínu).⁶⁸ Dochází také k začleňování některých termínů do neutrální slovní zásoby – determinologizaci.⁶⁹

Jak uvádí J. Chloupek, v případě publicistického stylu jde mnohdy přímo o odborný styl ekonomiky a politiky,⁷⁰ ale také zdravotnictví, práva atd. Pro takovéto sdělení je výskyt termínů nepříznakový a nelze tedy jejich výskyt považovat za aktualizaci.

⁶⁵ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 54.

⁶⁶ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 31.

⁶⁷ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 58.

⁶⁸ Tamtéž, s. 33.

⁶⁹ Tamtéž, s. 39.

⁷⁰ CHLOUPEK, J. *Funkční styly dnes* [online]. Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7174>>, shodně - viz ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s. 263.

4.1 Lexikum z nespisovných útvarů národního jazyka

Slovní zásoba jazyka českého se skládá ze slov spisovných a nespisovných. Spisovnost či nespisovnost lexika je hlavním kritériem pro rozdělení slovní zásoby. Slova nespisovná dále dělíme do dvou skupin, podle toho, zda jde o výrazy užívané celonárodně, nebo je jejich užívání územně či sociálně omezeno.⁷¹

Nespisovnými slovy s užitím územně neomezeným jsou některá slova obecné češtiny, která se postupem času rozšířila po celé zemi. Druhou skupinou slov nespisovných jsou slova, jejichž užívání je omezeno buď územně (slova obecné češtiny,⁷² regionalismy a dialektismy), nebo sociálně – jde o slova charakteristická pro určitou skupinu lidí (slova slangová a argotická).⁷³

4.1.1 Slova obecné češtiny

Základem obecné češtiny jsou slova, která původně patřila do středočeského nářečí. Zatímco jedna část obecné češtiny se postupem času rozšířila po celé zemi a stala se součástí hovorového stylu, druhá část obecné češtiny jako hovorová pocíťována není a má omezenější využití. Některá z těchto slov jsou cizího původu (obzvláště německého) a užívá se jich převážně na venkově. Mezi slova obecné češtiny přecházejí také slova, jichž se původně užívalo jen jako slangismů. Mnohá ze slov obecné češtiny mívají citový příznak.⁷⁴

Při rozhodování jde-li o slovo obecné češtiny jsme využili Slovník spisovné češtiny⁷⁵ (dále jen SSČ) a Slovník nespisovné češtiny (dále jen SNČ). Oba slovníky uvádějí u výrazů obecné češtiny zkratku ob.

⁷¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 20.

⁷² V případě J. Hubáčka jsou slova obecné češtiny uváděna obecně jako celonárodně užívaná – viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 83–84.

⁷³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 20.

⁷⁴ Tamtéž, s. 21.

⁷⁵ Nepracovali jsme s tištěnou verzí, ale s počítačovým programem Leda – SD ver. 3.21, který pracuje s virtuální verzí SSČ.

24. ledna 7:00

Stejně by nadýchal muž střední postavy po pěti *panácích* tvrdého alkoholu.

25. ledna 5:07

Nepůjde také *handlovat* s obecními byty.

29. ledna 7:05

Ti ale argumentují tím, že marže jsou minimální a cenu *sponují* právě daně.

Výrazů obecně českých jsme zaznamenali celkem 30.

4.1.2 Regionalismy

Jako regionalismy označujeme slova oblastní, jejichž užívání přesahuje jednotlivé nářeční oblasti. Dělíme je na dvě skupiny – moravismy (užívané na území Moravy) a čechismy (užívané na území Čech). Jde o nespisovnou alternativu celonárodně užívaných spisovných slov charakteristickou buď pro oblast Moravy, nebo pro oblast Čech.⁷⁶

Někdy se v obou oblastech užívá stejných slov v jiném významu. Jsou to tzv. sémantické čechismy popř. sémantické moravismy. Příkladem uveďme moravismy jako sifón (myšlena sodovka), sodovka (myšlena limonáda), nebo čechismy kytka (ve smyslu květina), víno (ve smyslu hrozen) atd.⁷⁷

Některé čechismy a moravismy mají dokonce platnost spisovnou a pociťují se jako spisovné oblastní varianty jako: stolař – truhlář, slimák – hlemýžď, zavazet – překážet, haluz – větev (na prvním místě je uvedena moravská varianta).⁷⁸ Protože je pro nás důležitá nespisovnost regionalismů, výskyt spisovných oblastních variant a moravismů/čechismů sémantických jsme v analyzovaném vzorku nezaznamenávali.

Určit, zda jde o regionalismus, pro nás bylo zvláště obtížné. Žádný z námi užívaných slovníků totiž tuto informaci neposkytuje. V případě SNČ se setkáváme pouze s označením morav. jako moravský dialektický výraz. Když jsme při analýze

⁷⁶ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 21.

⁷⁷ Tamtéž, s. 21.

⁷⁸ Tamtéž, s. 21-22.

narazili na nějaký nespisovný výraz, snažili jsme se ho zařadit nejprve podle SNČ a SSČ. Pokud výraz nebyl ve slovnících uveden, dohledávali jsme jej v Příručním slovníku jazyka českého (dále jen PSJČ) a Slovníku spisovného jazyka českého (dále jen SSJČ).⁷⁹ Protože však výskyt nespisovných výrazů v analyzovaném vzorku byl velmi nízký, dokázali jsme většinu výrazů zařadit již na základě SNČ či SSČ.

V analyzovaném vzorku jsme neobjevili žádné regionalismy. V. Jílek uvádí jako moravismy výrazy *kamilky* (heřmánek), *líčit* (bílit), *pletýnka* (houska) aj. Jako čechismy jsou uvedeny výrazy *drandit* (ujíždět), *špitat* (šeptat), *umolousaný* (ušpiněný) aj.⁸⁰

4.1.3 Dialektismy

Dialektismy jsou slova užívaná v jednotlivých nářečních oblastech. Právě pro svoji územně omezenou platnost jsou dialektismy pro obyvatele jiných oblastí nesrozumitelné.⁸¹ Kromě užívání odlišného lexika jde také o změny v morfologii či výslovnosti, nejméně pak v syntaxi.⁸² S užíváním dialektismů se můžeme setkat také v umělecké literatuře, kde slouží jako charakterizační prvek postav i prostředí a doby v nichž žily.⁸³

Pro určování dialektismů jsme využívali PSJČ, který obsahuje dialektismy užívané v umělecké literatuře, a může tak sloužit jako základ pro jejich určení.⁸⁴ Stáří jeho vydání pro nás nepředstavovalo problém, protože pronikání dialektismů mezi slova spisovné češtiny je v současnosti již jen ojedinělé.⁸⁵

Ani dialektismy se však v Televizních novinách neobjevily. P. Hauser uvádí příkladem výrazy jako *almara*, *truhla*, *štokrle* aj.⁸⁶

⁷⁹ Při vyhledávání výrazů v PSJČ a SSJČ jsme využili databáze heslářů dostupné na internetu, která umožňuje vyhledávání v těchto (a některých dalších) slovnících

⁸⁰ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 10.

⁸¹ Tamtéž, s. 10.

⁸² MISTRÍK, J. *Štylistika*, s. 100.

⁸³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 22.

⁸⁴ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 85.

⁸⁵ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 23.

⁸⁶ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 22.

4.1.4 Slang

Slang se skládá ze dvou částí. První z nich tvoří slang profesní (profesionalismy), tedy výrazy používané lidmi v určité profesi k dorozumívání v běžném pracovním styku (slang horníků, železničářů, policistů, lékařů, umělců aj.).⁸⁷ V profesích s dlouhou tradicí se jako profesionalismy často užívají slova cizího původu.⁸⁸ Pro profesní slang je také typická významová jednoznačnost⁸⁹ a vyjadřovací úspornost.⁹⁰

Druhá skupina se označuje jako slang v užším slova smyslu (slang zájmový), typický pro určité zájmové oblasti (studenti, rybáři, sportovci, myslivci aj.).⁹¹ Pro slang zájmový je charakteristická velká synonymičnost i obraznost vyjádření, expresivnost, metaforičnost apod.⁹² Stejně jako v případě slangu profesního je pro slang zájmový příznačná univerbizace, jako snaha po stručnosti vyjádření.⁹³ Při analýze jsme nerozlišovali mezi slangem zájmovým a slangem profesním, ale oba typy jsme řadili pod souhrnné označení slang. Zda jde o výraz slangový či nikoliv jsme rozhodovali podle SNČ, popř. podle Malého slovníku českých slangů.

29. ledna 3:25

Policistům ihned bylo jasné, že půjde o další případ pro pražskou *mordpartu*.

30. ledna 10:12

Až technická kontrola odhalila *štěnici* podobnou této.

10. února 6:33

Usměvavý pohodář byl mezi klasickými fotbalovými *bafuňáři* nevšedním úkazem.

Výskyt slangismů ve zpravodajství byl nízký. Zaznamenali jsme pouze sedm slangových výrazů. Ve čtyřech případech šlo o slang policejní.

⁸⁷ MISTRÍK, J. *Štylistika*, s. 78.

⁸⁸ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 86.

⁸⁹ V důsledku univerbizace může naopak docházet k víceznačnosti termínů. Tato bývá odstraněna konkrétním užitím v kontextu – viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 86.

⁹⁰ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 94.

⁹¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 23.

⁹² GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 94.

⁹³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 25.

4.1.5 Argot

Jako argot označujeme zvláštní vrstvu slov, vyskytující se v mluvě společenské spodiny (zlodějové, kasaři, překupníci atd.). Důvodem k užívání těchto specifických jednotek, jejichž význam je znám pouze příslušníkům deklasovaných skupin, je utajit smysl sdělení před nezasvěcenými. Zároveň jde o známku zařazení do této skupiny a snahu odlišit se od jiných sociálních skupin.⁹⁴ Některé argotismy se prostřednictvím slangu, ale i mluvy mládeže, rozšířily do obecné češtiny a jejich výlučnost dnes mnohdy ani nepociťujeme.⁹⁵

Ačkoliv je pro nezasvěcené obtížné určit význam argotismu, jeho identifikace nebývá obtížná. Hlavním problémem při určování argotismů pro nás tak zůstalo to, zda-li se již daný výraz nerozšířil jako slangový či jako slovo obecné češtiny. K tomuto jsme využili SSČ a SNC.

V Televizních novinách jsme nezaznamenali žádný argotismus, který bychom mohli klasifikovat jako aktuální. Zaznamenali jsme několik výrazů, které jako argotismy původně vznikly, postupem času se z nich však staly výrazy obecné češtiny. Jako argotický výraz SNC uvádí *ajntyplunk* (vloupání), *antiplář* (udavač), *ambážúra* (chuť napít se) aj.⁹⁶

⁹⁴ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 28.

⁹⁵ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 87.

⁹⁶ Slovník nespisovné češtiny [online]. Dostupný z WWW: <http://www.slangy.cz/SNC_Ukazky.html>.

4.2 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám

Lexikum dělíme na základě příslušnosti ke stylovým vrstvám do pěti skupin. Jsou jimi vrstva hovorová, knižní, publicistická, umělecká a odborná. Už výše jsme si ale zdůraznili, že výrazy ze stylové vrstvy odborné ve zpravodajství nejsou prostředky aktualizace. Zaměříme se tedy pouze na zbylé čtyři.

4.2.1 Stylová vrstva hovorová

V hovorové vrstvě vydělujeme část spisovnou (hovorová čeština) a část nespisovnou (obecná čeština, slang aj. – viz výše). Typické pro hovorovou vrstvu je expresivnost pojmenování. Hovorová vrstva je v neustálém vývoji. Patrné je zde přejímání nespisovných slov i ztráta hovorového zabarvení a přesun k neutrální slohové vrstvě. Každé hodnocení hovorových slov je tedy do značné míry subjektivní.⁹⁷ Při určování slov hovorových jsme pracovali se SNČ a SSČ, které hovorová slova označují zkratkou hov.

23. ledna 5:45

Fotky vznikly zhruba v půl druhé v noci.

28. ledna 22:11

Řidič *dodávky* přešel do protisměru, kde se srazil s protijedoucím kamionem.

3. února 11:15

Připomeňme, že při pronásledování vozu na strakonické *výpadovce* policista zastřelil Hlinovského spolujezdkyni.

Do stylové vrstvy hovorové jsme kromě slov nespisovných započítávali také slova hovorové češtiny, hovorové frazeologismy, hovorové výrazy expresivní a některá obrazná pojmenování. Není tedy divu, že jsme napočítali celkem 412 výrazů náležících do stylové vrstvy hovorové.

⁹⁷ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 31.

4.2.2 Stylová vrstva knižní

Slova knižní jsou protipólem slov hovorových a vyskytují se především v projevech psaných (ale také v projevech mluvených slavnostního rázu). Nejsou spjata s žádným funkčním stylem, nýbrž se vyskytují ve všech stylových oblastech s výjimkou hovorové.⁹⁸ Knižní slova jsou dobře identifikovatelná ve srovnání se slovy hovorovými nebo neutrálními. Z pohledu časového rozlišení mohou mít příznak zastaralosti, nikdy se však neslučují s neologizací.⁹⁹

V Nauce o slovní zásobě se můžeme setkat s tvrzením, že užití slov knižních je vždy považováno jako příznakové.¹⁰⁰ S tímto si však dovoluujeme nesouhlasit. Knižní výrazy jsou (mimo jiné) základem stylové vrstvy umělecké.¹⁰¹ Užívání některých knižních výrazů zautomatizovalo také ve stylu odborném.¹⁰²

O tom, zda je daný výraz výrazem knižním, jsme rozhodovali na základě SSČ, který slova knižní označuje zkratkou kniž. I když bychom v případě knižnosti mohli rozhodovat také podle SSJČ a PSJČ, vybrali jsme si SSČ, který je ze všech tří slovníků nejaktuálnější a dokáže tak nejlépe reflektovat vývojovou tendenci výrazu na ose knižnost – neutrálnost – hovorovost, ke které dochází.

24. ledna 21:28

Na *sklonku* loňského roku bylo v České republice bez práce 508 451 lidí.

27. ledna 21:32

Po dlouhých *peripetiích* padl i druhý problém.

30 ledna 6:46

Nespornou výhodou těchto mrazů je, že na takto podomácku vyrobené skluzavce se můžete projet *takřka* okamžitě.

⁹⁸ Tato slova mohou být v hovorovém stylu užitá jako prostředek „humorného účinku“ (aktualizace) – viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 93.

⁹⁹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 32.

¹⁰⁰ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 32.

¹⁰¹ MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika češtiny*, s. 70.

¹⁰² JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*, s. 40.

V analyzovaném vzorku se vyskytovalo 47 knižních výrazů. Vysoké procento z nich představovali spojky.

4.2.3 Stylová vrstva publicistická

Pro stylovou vrstvu publicistickou je charakteristické využívání publicismů, tedy pojmenování takových, která vycházejí vstříc specifickým požadavkům při tvorbě publicistických sdělení (viz výše). Publicismy jsou nepříznakové v publicistice v užším slova smyslu, nicméně v souvislosti se zásadami informační kvality bylo jejich užívání ve zpravodajství označeno za nevhodné.¹⁰³

Podle J. Chloupeka je vymezení publicismů zvláště obtížné. „Jako publicismy nelze obvykle hodnotit jednotlivé výrazy, ale až více či méně ustálená slovní spojení – např. – vypustit pokusný balónek, pracovat ve složitých podmínkách; dožívat se významného životního jubilea; bojovat o záchranu v lize; mocní tohoto světa; konzumní společnost atd.“¹⁰⁴

Vznik a užívání publicismů popisuje také E. Minářová: „Nově se v současné publicistice objevují odborné výrazy užívané v jiném významu s významem rozšířeným nebo v nových významových souvislostech. Např. slovo spektrum ve významu seskupení něčeho, soubor nebo rozsah, okruh a s tímž významem jsou spojení politické spektrum, názorové spektrum, spektrum úkolů. Jako publicismy se objevují také tyto výrazy a spojení s nimi: spirála – inflační spirála (spirálovitě postupující inflace), stříbro – rodinné stříbro (ve významu cenné nebo hodnotné skutečnosti), tandem – tandem politických stran, tandem ministrů (společně postupující dvojice), start – podnikatelský start, start nové ekonomiky (rázné zahájení) apod. Podobně rozšiřuje svůj lexikální význam v publicistických textech slovo filozofie (např. filozofie podnikání, manažerská filozofie), politika (např. daňová politika, protidrogová politika, politika podnikání).“¹⁰⁵

Při určování je-li daný výraz publicismem či nikoliv, jsme postupovali následovně. V případě výrazu jednoslovného jsme využili SSČ, ve kterém jsou publicismy označeny zkratkou publ. Při určování výrazu víceslovného jsme pracovali s korpusem českého jazyka. Frekvenci výskytu požadovaného slovního spojení jsme zjistili nejprve v korpuse publicistických textů a poté v korpuse složeného ze všech

¹⁰³ JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*, s. 81.

¹⁰⁴ CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*, s. 145.

¹⁰⁵ MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika češtiny*, s. 57-58.

dílčích korpusů. Pokud výskyt slovního spojení v korpusu publicistických textů představoval alespoň jednu polovinu¹⁰⁶ celkového výskytu, považovali jsme výraz za publicismus.

26. ledna 15:16

Obrazy se snažil nabízet jako skvělou investici například *strojírenskému gigantu Vítkovice*.

30. ledna 10:12

Kauza ale dostala trhlinu až dnes odpoledne.

11. února 19:30

Jak se dají vydržet hodiny fandění v minus patnácti stupních, *jsme se pokusili zmapovat* s návštěvnicí Klárou.

V analyzovaném vzorku jsme zaznamenali 56 výrazů, které jsme na základě práce se SSČ či s korpusy označili za publicismy.

4.2.4 Stylová vrstva umělecká

Slova příznačná pro stylovou vrstvu uměleckou označujeme jako poetismy. Jde o nepříliš rozsáhlou vrstvu lexika, která byla vytvářena v básnickém jazyce jako snaha o jeho odlišení od jazyka běžného. Některá z těchto pojmenování zanikla, jiná zůstala pocíťována jako poetismy, jiná se stala pojmenováními knižními. Většina poetismů má kvůli době svého vzniku příznak zastaralosti. Zřídka dochází k vytváření poetismů i básníky současnosti. Tyto pak mají ráz neologizmů.¹⁰⁷

Ve slovnících PSJČ, SSJČ a SSČ se nesetkáváme s označením poetismus, ale se zkratkou bás. pro výraz básnický. Toto označení považujeme pro účely naší práce za synonymní pro poetismus. Kvůli úzké hranici mezi poetismy a výrazy knižními a jejich postupnému vývoji, se ve slovnících setkáváme s nejednotným označováním těchto

¹⁰⁶ Vycházíme z předpokladu, že víceslovné výrazy, které se vyskytují v publicistickém stylu častěji než ve všech ostatních stylech dohromady, lze považovat za publicismy. Ačkoliv ani při nadpolovičním výskytu slovních spojení v publicistickém stylu nemusí jít ve všech případech o publicismus, považujeme toto řešení v dané situaci za nejvhodnější.

¹⁰⁷ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 40.

výrazů.¹⁰⁸ Jelikož jsme při určování knižních výrazů využili SSČ, použili jsme ho i při určování poetismů (básnických výrazů). Tímto jsme se chtěli vyhnout nejednoznačnosti při označování výrazů v jednotlivých slovnících.

V analyzovaném vzorku jsme však nezaznamenali výskyt žádného poetismu. P. Hauser uvádí jako příklady poetismů výrazy *bol*, *lepý*, *modrojas* aj.¹⁰⁹

4.3 Lexikum dle časových příznaků

Z časového hlediska se vydělují dvě zvláštní lexikální vrstvy. Jsou jimi slova zastaralá a slova nová. První skupina je z užívání postupně vytlačována (patří sem historismy a archaismy),¹¹⁰ zatímco druhá se užívat teprve začíná (neologismy).¹¹¹

4.3.1 Historismy

Historismy jsou ty výrazy, s jejichž užitím se v současnosti můžeme setkat již jen ojediněle, a to buď v textech odborných nebo uměleckých.¹¹² Důvodem proč se jich přestalo užívat je zaniknutí skutečnosti (osoby, instituce, věci, vztahy), kterou pojmenovávaly.¹¹³

Při rozhodování, zda jde o historismus, jsme využili PSJČ. Ačkoliv je v případě PSJČ u zkratky hist. uvedeno historie, nikoliv historismus, považujeme oba výrazy za synonymní.

30. ledna 22:24

O celou živnost, včetně řeznictví, se přitom musel pan Matýz kvůli smrti táty začít starat hned v osmnácti, po *tovaryšských zkouškách*.

¹⁰⁸ Srov. výrazy *rov* a *luna* v PSJČ, SSJČ a SSČ.

¹⁰⁹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 40.

¹¹⁰ Setkáváme se také s názorem, že v běžném hodnocení se archaismy a historismy nerozlišují a názvem archaismy se označují obě tyto skupiny - viz HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 41.

¹¹¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 40.

¹¹² V případě užití historismů však nemusí jít vždy o aktualizaci. Pokud se historismy ve zpravodajství vyskytnou (např. v souvislosti s muzejní výstavou husitských zbraní), nepůjde o aktualizaci, ale jen o prosté pojmenování.

¹¹³ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 96.

Při analýze jsme objevili pouze jeden historismus. Jelikož je však výraz použit v kontextu minulé doby, nelze jej považovat za prostředek aktualizace.

4.3.2 Archaismy

Archaismy se dělí do dvou skupin, na slova zastarávající (jichž se přestává užívat) a zastaralá (jichž se již užívat přestalo). Tato pojmenování, na rozdíl od historismů, označují stále existující skutečnosti, byla ovšem nahrazena pojmenováními novými. Důvodem k tomu bylo např. začlenění mezinárodních termínů do slovní zásoby, vznik termínů výrazněji motivovaných či spjatost původního pojmenování s představou negativního hodnocení.¹¹⁴

Je-li výraz považovaný za archaismus jsme zjišťovali opět z PSJČ, který archaismy značí symbolem †. Jelikož jde o slova zastaralá, nepředstavuje pro nás stáří vydání PSJČ nijak vážný problém. Ačkoliv SSČ klasifikuje některá slova jako zastaralá, oproti PSJČ mnohé archaismy vůbec neuvádí.

25. ledna 5:07

Kterak se senátoři jali zákoníku pořádný *chlíšťák* kritiky dáti *anžto* levice značí zákon jako *šlompácký*, chtěla, aby nemohl od ledna 2014 platiti, leč o dva roky později.

Zpráva, ze které tato věta pochází, se týkala používání archaismů v nové podobě občanského zákoníku. Nešlo však o jediný případ užití archaismů. V analyzovaném vzorku jsme zaznamenali celkem 5 archaistických výrazů.

4.3.3 Neologismy

Jako neologismy označujeme pojmenování nově utvořená. V odborné a publicistické oblasti je jejich vznik podmíněn především potřebou pojmenovat novou skutečnost.¹¹⁵ V těchto případech tedy nejde o aktualizaci. Kromě odborných neologismů se v publicistickém stylu objevují i neologismy záměrně vytvářené žurnalisty, kteří se jejich prostřednictvím snaží o aktualizaci sdělení. Tyto neologismy

¹¹⁴ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 96.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 97.

jsou hlavním prostředkem aktualizace v užším chápání (viz výše).¹¹⁶ Ke vzniku neologismů dochází ale i v oblasti umělecké, kde primárním účelem neologismu je ozvláštnit text novým pojmenováním.¹¹⁷

Jelikož jsme v analyzovaném vzorku nesledovali výskyt termínů, nezabývali jsme se ani odbornými neologismy.

Neologismy v užším smyslu představují neologismy vlastní (pravidelně tvořené, motivované společenskými pojmenovacími potřebami atp.). V širším pojetí se za neologismy považují také pojmenování tvořená a užívaná příležitostně.¹¹⁸ Do této skupiny patří neologismy neperspektivní (nepřijaté náhrady za existující pojmenování), okazionalizmy (slova příležitostná, vytvářena účelově politiky, novináři ale i běžnými uživateli jazyka), autorská slova (bývají vytvářena autory literárních děl, mají charakter okazionalizmu) a pojmenování etapová (slova označující novou skutečnost, jejich užívání se v jazyce rozšíří, po určité době se však užívat přestává).¹¹⁹

Identifikace neologismů z pohledu dílčího členění je však velmi obtížná. Navíc to, jestli je neologismus perspektivní a stane se v budoucnu běžnou součástí slovní zásoby, není možné předem kvalifikovaně posoudit. Předchozí členění jsme si uvedli především z toho důvodu, aby bylo zřejmé, co všechno mezi neologismy řadíme. Při analýze jsme ale neologismy dále nerozlišovali, ale všechny zmíněné typy jsme zahrnuli pod souhrnné pojmenování neologismy. Jedinou výjimku jsme udělali u neologismů frazeologických, pro které jsme vytvořili samostatnou skupinu. V případě frazeologických neologismů dochází ke vzniku zcela nových víceslovných pojmenování nebo o aktualizaci frazeologismů stávajících.¹²⁰ Oba typy frazeologických neologismů jsme započítali také mezi frazeologismy (viz dále).

Kromě dílčího členění neologismů nastává problém, jak široce novost výrazu chápat. P. Hauser nabízí následující řešení: „Označení slova jako neologismu závisí tedy na společenských podmínkách a na společenském hodnocení. Potud je to také otázka sociolingvistická. Z jazykového hlediska vystupuje do popředí možnost vřazení slova do slovní zásoby ovlivněná jeho strukturou, potřebností v pojmenovávacím systému. I když je tedy přesné vymezení neologismů obtížné, někdy subjektivní, a hranice mezi nimi a neutrálními slovy plynulá, můžeme za ně považovat takové

¹¹⁶ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 17.

¹¹⁷ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 97.

¹¹⁸ Slovník neologismů 1 str. 13

¹¹⁹ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 22.

¹²⁰ Tamtéž, 23.

lexikální jednotky, které dosud nebyly součástí lexikální zásoby, které však mají možnost stát se jí.“¹²¹

Ve slovníku *Nová slova v češtině: slovník neologizmů* jsou za neologismy považovány ty lexikální jednotky, „...které vznikly anebo u nichž nastaly sémantické změny, posuny v komunikační, resp. stylové platnosti v časovém úseku 1985 – 1995.“¹²² Druhý díl tohoto slovníku, který vyšel v roce 2004, charakterizuje neologismy stejným způsobem, tentokrát však zpracovává časové rozmezí let 1996 – 2002.¹²³

Protože jsou ve slovnících uvedeny výrazy, které byly považovány za neologismy v letech 1985 – 2002, a protože slovníky nezachycují neologismy vzniklé po tomto období, neměli jsme jejich využití za vhodné. Stejně tak pro nás nebyla vyhovující elektronická databáze neologizmů Neomat, která obsahuje neologismy z let 1992 až 2000. Jako kritérium k tomu, abychom mohli rozhodnout jde-li o neologismus či nikoliv, jsme si zvolili frekvenci výskytu daného výrazu. Pro zjišťování frekvence výskytu jsme využili Frekvenční slovník češtiny. Za neologismy jsme považovali všechny výrazy, jejichž frekvence užití byla nižší než 200.¹²⁴ Jsme si vědomi, že toto řešení není zcela ideální, ale za daných okolností považujeme vybranou variantu za nejvhodnější možnou.

4.3.3.1 Neologismy

31. ledna 1:07

A aby toho nebylo málo, obuli se pak premiérovi spolustraníci i do dalšího *topkaře* – ministra práce a sociálních věcí.

2. února 23:22

I když těch anonymních *klikavců* je stále rozhodně víc.

6. února 7:42

¹²¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 44.

¹²² MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*, s. 14.

¹²³ MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů 2*, s. 16.

¹²⁴ Takto stanovenou hranici jsme našli v bakalářské práci (viz KOVAČIČOVÁ, Z., TRČKOVÁ, J. *Užívaný způsob výstavby zpravodajských relací televizních stanic ČT a TV Nova*, s. 29), ve které se autorky (mimo jiné) rovněž zabývaly problematikou neologizmů. Jelikož byla práce obhájena, použili jsme stejnou hranici výskytu i v naší práci.

Trpělivost už začíná docházet i jeho domovským *véčkařům*.

Ve sledovaném vzorku jsme zaznamenali celkem 16 neterminologických neologismů. Ve většině případů šlo o okazionalismy.

4.3.3.2 Frazeologizované neologismy

23. ledna 11:38

Naší televizi se totiž po odvysílání těchto obrázků ozvaly desítky lidí, kteří *poznali* podobné zacházení na *vlastní balík*.

29. ledna 7:05

A tak není divu, že se roztáčejí i spekulace o tom, kdo může *benzínovou horečku* schladit.

2. února 7:48

Jestli to tak půjde dál, budou s trochou nadsázky i Rusové říkat, že je u nich *zima jako v Česku*.

Frazeologizovaných neologismů jsme zaznamenali celkem 12. Ve dvou případech šlo o aktualizaci frazeologismů stávajících, většina však byla publicismy.

4.4 Lexikální jednotky expresivní

Za expresivní lexikální jednotky (slova emocionální, citově zabarvená) považujeme ty, u kterých je kromě základního nociónálního významu i význam citový nebo volní. U expresivních lexikálních jednotek rozlišujeme expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou.¹²⁵

Expresivita kontextová se však na rozdíl od expresivity inherentní a adherentní nepromítá do systémově zakotveného významu slova.¹²⁶ Kromě toho, nositeli kontextové expresivity nejsou pouze prostředky lexikální.¹²⁷ Z těchto důvodů jsme případy kontextové expresivity v analyzovaném vzorku zvláště nezaznamenávaly.

Expresivita kontextová vzniká, užijeme-li úmyslně takové výrazy, které nejsou pro danou stylovou sféru obvyklé.¹²⁸ Jde o užití slova stylově, citově, dobově či jinak příznakového, které na sebe v daném kontextu samo upozorňuje svojí výlučností.¹²⁹ Z této definice je zřejmé, že expresivitu kontextovou má mnoho námi sledovaných prostředků aktualizace (slova nespisovná, archaismy, historismy, neologismy, poetismy atd.).

Při rozhodování, zda jde o expresivitu inherentní či adherentní, jsme vycházeli z definic jednotlivých typů, dle nichž jsme byli sami schopni kvalifikovaně rozhodnout o jaký typ expresivity jde.

4.4.1 Expresivita inherentní

Slovo s expresivitou inherentní má trvale expresivní charakter bez ohledu na kontext, v němž je použito.¹³⁰ V tomto případě je expresivita se slovem vnitřně spjatá. Skupinu slov s expresivitou inherentní tvoří slova s expresivitou hláskovou, slovotvornou a lexikálně sémantickou.¹³¹

¹²⁵ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 24.

¹²⁶ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 95.

¹²⁷ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 26.

¹²⁸ Tamtéž, s. 26.

¹²⁹ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 100.

¹³⁰ Tamtéž, s. 95:

¹³¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 49.

Při dílčím členění výrazů s expresivitou inherentní jsme opět sami rozhodli, do jaké skupiny výraz patří. Toto jsme si mohli dovolit proto, že je příslušnost slova k dílčí skupině patrná na první pohled. Slovo s expresivitou inherentní může také v některých případech patřit do více dílčích skupin. Pak bychom jej započítali do každé z nich. K tomuto však nedošlo.

4.4.1.1 Expresivita hlásková

Expresivita hlásková se projevuje neobvyklou hláskovou stavbou slova. Zpravidla obsahuje takové spojení hlásek, které není běžné pro slova neexpresivní. Způsobuje ji především spojení hlásek ajs, ajz nebo sled souhlásek d', t', ň, j ve spojení se samohláskami zadní řady, zejména s u.¹³²

6. února 17:52

Poté, co se hackeři zakousli do ODS.cz, povedl se jim ještě další pirátský *majstrštych*.

10. února 6:33

Usměvavý pohodář byl mezi klasickými fotbalovými *bafuňáři* nevšedním úkazem.

Hláskovou expresivitu jsme zaznamenali celkem ve třech případech. Uvádíme však jen dva, protože výraz *majstrštych* se ve zpravodajství vyskytl dvakrát.

4.4.1.2 Expresivita slovotvorná

Do této kategorie řadíme slova zdrobnělá (deminutiva), zveličená (augmentativa), slova zesilující nebo zjemňující původní vlastnost, názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem, názvy se zápornou předponou ne a negativní příznak zesilují cizí předpony, které lze rovněž označit za augmentativní.¹³³

¹³² JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 24.

¹³³ Tamtéž, s. 24.

28. ledna 7:36

Vykouknout *sluníčko* na Krušné hory by mělo podle meteorologů až během zítřejšího dne.

25. ledna 5:07

Našli se i senátoři, kterým se jazyk jako z *deníčku* Františka Halase líbí.

28. ledna 18:24

Městečko Gjoa Haven je s Roaldem Amundsenem spjaté už pouhým jménem.

Expresivita slovtvorná se ve zpravodajství objevovala mnohem častěji než expresivita hlásková – celkem jsme napočítali 37 výrazů.

4.4.1.3 Expresivita lexikálně-sémantická

Lexikálně sémantická expresivita je spjata se základním významem slova, který sám označuje věci vyvolávající citové hodnocení.¹³⁴ Patří sem citoslovce a slova od nich odvozená, ale také slova jejichž expresivita spočívá přímo ve významu slova.¹³⁵

25. ledna 3:17

Zlodějnu velkých rozměrů odhalila ve svých vlastních řadách společnost Czech Coal, která spravuje největší uhelné zásoby v Česku.

8. února 21:03

Od té doby u něj v životopise stojí: profese – *kriminálník*.

31. ledna 24:40

Čáru přes rozpočet jí udělal pád a první vážnější zranění v kariéře.

Ve zpravodajství jsme objevili pouze čtyři výrazy s expresivitou přímo ve významu. Protože jsme však do této skupiny započítávali i expresivní frazeologismy,

¹³⁴ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 49.

¹³⁵ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 24.

dostali jsme se k celkovému číslu 82. Citoslovce ani slova od nich odvozená jsme ve zpravodajství nezaznamenali.

4.4.2 Expresivita adherentní

V případě expresivity adherentní jde o spjatost expresivity s jedním z významů slova, nikoliv však s významem základním.¹³⁶ Slovo s expresivitou adherentní je tedy expresivní pouze v lexikalizovaném přeneseném významu.¹³⁷

24. ledna 7:00

Stejně by nadýchal muž střední postavy po pěti *panácích* tvrdého alkoholu.

25. ledna 20:12

Naše testovací zásilky zatím během noci a dneška *putovaly* napříč republikou.

30. ledna 10:12

Ministr dopravy měl *štěnici* ve služebním autě.

Při určování adherentní expresivity záleží na tom, co považujeme za lexikalizovaný přenesený význam. V naší práci jsme za lexikalizovaný význam považovali takový, který jsme pod daným výrazem našli v SSČ. Napočítali jsme celkem 25 výrazů s expresivitou adherentní.

¹³⁶ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 25.

¹³⁷ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 95.

4.5 Výrazy expresivní dle kvality

Kromě výše zmíněného dělení expresivních jednotek můžeme expresivní výrazy dělit také podle citového příznaku, a to na výrazy s citovým příznakem pozitivním a výrazy s citovým příznakem negativním.¹³⁸ U některých slov však není rozlišení vyhraněno, v tom případě mluvíme o slovech citových bez další specifikace.¹³⁹ Pro tato slova jsme si vytvořili samostatnou skupinu.

Ke členění expresivních výrazů podle jejich kvality jsme se odhodlali proto, že jde o hlavní kritérium pro dělení expresivních výrazů.¹⁴⁰ Slova s citovým příznakem pozitivním a slova s citovým příznakem negativním vyjadřují vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti a (mimo jiné) mohou mít persvazivní charakter.¹⁴¹ Jejich užitím ve zpravodajství dochází k porušení zásad informační kvality.¹⁴² Nositeli citového příznaku pozitivního či negativního bývají také frazeologismy. I v jejich případech byla expresivita započítána.

Ačkoliv je většinou patrné, má-li slovo citový příznak pozitivní či negativní, v některých případech (u frazeologismů a zvláště u slov citových bez další specifikace) může být jejich zařazení obtížné. Ve slovnících PSJČ, SSJČ a SSČ se sice setkáváme s označením exp. u výrazů expresivních, ale jestli jde o citový příznak pozitivní či negativní už uvedeno není. V SSČ ale nalézáme označení slov důvěrných, familiárních, lichotivých, domáckých, mazlivých, dětských, zdobných, hanlivých, zhrubělých a eufemismů. Je však uvedeno jen u některých expresivních výrazů. Pokud byl citový příznak zřejmý, rozhodli jsme sami, v případě nejasností jsme využili SSČ. Jestliže ve slovníku nebyla expresivita blíže specifikována, zařadili jsme výraz mezi slova citová bez další specifikace. V případě frazeologismů jsme o rozhodování pouze o tom, má-li frazeologismus citový příznak pozitivní či negativní.

¹³⁸ S odlišným členěním dle citového zabarvení slova se setkáváme např. u J. Hubáčka, který rozděluje lexikum podle hlediska citového zabarvení na slova nocioální, slova emocionální, slova užitá ironicky a slova užitá v žertovném smyslu. Slova emocionální dále rozděluje do dvou základních skupin, a to na slova lichotná a slova hanlivá. Mezi slova lichotná řadí zdobné, výrazy familiární, jména domácká, slova dětská a eufemismy. Za slova hanlivá autor považuje slova zveličelá, zdobná (v určitém kontextu), zhrubělá a nadávky - viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 100. Odlišné členění uvádí také J. V. Bečka - viz BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 116-127.

¹³⁹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 50.

¹⁴⁰ GREPL, M. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*, s. 95.

¹⁴¹ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 100-101.

¹⁴² JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 60.

4.5.1 Citový příznak pozitivní

Expresivní výrazy s citovým příznakem pozitivním vyjadřují kladný vztah autora k označované skutečnosti. Častým rysem těchto slov je jejich deminutivnost. Slova s citovým příznakem pozitivním dále dělíme do následujících skupin.¹⁴³

4.5.1.1 Slova důvěrná (familiární) a laudativa

Slova důvěrná jsou používána při důvěrném styku v okruhu známých osob. Často mívají podobu slov zdobných.¹⁴⁴ Laudativa¹⁴⁵ jsou chválící, kladně hodnotící slova.¹⁴⁶

30. ledna 22:24

Hospůdka v malebné horské vesničce je známá široko daleko nejen dobrým pivem, ale hlavně neobyčejně čiperným 91letým hospodským.

30. ledna 22:54

Dobré pivo po obědě a občas *štamprlička* něčeho ostřejšího pro zahřátí.

Ve vzorku jsme zaznamenali celkem 37 výrazů ze skupiny slov důvěrných a laudativ. Ve většině případů se jednalo o deminutiva. Tyto výrazy se vyskytovaly především u méně závažných zpráv.

4.5.1.2 Domácká slova, hypokoristika

Domácká slova jsou obměny názvů rodinných vztahů. Za hypokoristika jsou označovány domácí podoby vlastních jmen užívané v rodinném prostředí. Odtud se jejich užívání může přenášet do blízkého společenského okolí.¹⁴⁷

31. ledna 22:50

Zuzko, proč byli poslanci proti návrhu senátorů?

¹⁴³ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 95.

¹⁴⁴ V případě J. Hubáčka jsou jako příklady slov důvěrných uvedeny výrazy tatka, maminka, bábinka, které jsou u jiných autorů označovány jako slova domácká. Srov. HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 101, HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 50.

¹⁴⁵ V literatuře se můžeme setkat také se zařazením laudativ mezi slova domácká a hypokoristika – srov. JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 26., HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 50.

¹⁴⁶ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 26.

¹⁴⁷ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 27.

27. ledna 22:54

No a co tak typ na sobotní výlet, *Míšo*?

28. ledna 14:08

Naštěstí si muže všimla jedenáctiletá školačka, která s *maminkou* na opuštěném místě venčila psy.

Ve sledovaném vzorku bylo použito celkem 20 výrazů, které jsme identifikovali jako slova domácká či hypokoristika. Hypokoristika byla až na jednu výjimku užívána vždy pouze při rozhovoru moderátora s reportérem nebo druhým moderátorem. Užívání slov domácích nad hypokoristiky nepatrně převažovalo.

4.5.1.3 Dětská slova

Dětská slova jsou citově zabarvená slova užívaná malými dětmi, popř. dospělými při rozhovoru s nimi.¹⁴⁸

Ve zpravodajství nebyla po dobu analýzy použita žádná dětská slova. P. Hauser uvádí příklady jako *bumbat*, *hamat*, *spinkat* aj.¹⁴⁹

4.5.1.4 Eufemismy

Eufemismy (meliorativa), nahrazují výrazy nepříjemné nebo ve společenském styku nevhodné či tabuizované (smrt, postižení atd). Jejich cílem je zmírnit nebo zastřít drsnou skutečnost¹⁵⁰ Jde o víceslovná obrazná, frazeologizovaná pojmenování.¹⁵¹

23. ledna 5:45

Nikdo z nich ale netušil, že výherci druhé ceny v tombole – zastřelené srny, *přeberou alkohol*, s mrtvým zvířetem budou před fotoaparátem neeticky zacházet a snímky pak dají ještě na internet.

¹⁴⁸ GREPL, M. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*, s. 95.

¹⁴⁹ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 101.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 101.

¹⁵¹ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 27.

3. února 16:00

Starosta, který *vypil o skleničku víc*, neobhajoval svůj post naposledy.

26. ledna 7:50

Ve městě začala od prvního ledna platit vyhláška, která umožňuje *lehké ženy* pokutovat přímo na ulici.

Poměrně vysoký počet výskytů jsme zaznamenali v případě eufemismů. Ty byly použity celkem ve 29 případech. Důvody pro jejich časté používání jsou zřejmé. Ve zpravodajství se často objevují informace o negativních jevech. Cílem eufemismů je pak zmírnit jejich vyznění.

4.5.2 Citový příznak negativní

Také slova s citovým příznakem negativním dělíme do několika skupin. Jsou jimi slova hanlivá, slova zhrubělá a vulgární a dysfemismy.

4.5.2.1 Hanlivá, pejorativní slova

Slova hanlivá vyjadřují negativní, odmítavý či pohrdavý postoj mluvčího k označované skutečnosti. Radíme mezi ně také slova zveličená (augmentativa),¹⁵² která mají ve většině případech citový příznak negativní.¹⁵³

29. ledna 11:10

První dva členy *vykutálené rodinky* policie zadržela loni v dubnu.

29. ledna 23:32

Hvězdy Pittsburghu zpočátku s nelibostí nesly, že jim tenhle osmnáctiletý *vlasáč* chce vzít místo v sestavě.

7. února 14:16

Jeho autor na něm dokonce ochotně ukazuje i SPZ vozu, a to i přesto, že policisté mají na podobné *chytráky* spadeno.

Pouze šest výrazů jsme klasifikovali jako slova hanlivá. Ve dvou případech bylo využito deminutivního výrazu *rodinka*, který však v daném kontextu chápeme jako hanlivý.

¹⁵² Zasazením do určitého kontextu však může jít i o citový příznak kladný. Stejně tak deminutiva, která mají primárně citový příznak kladný mohou být v určitém kontextu pocíťována jako záporná – viz JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 28.

¹⁵³ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 28.

4.5.2.2 Slova zhrubělá a vulgární

Jde o prostředky příznačné pro společensky nevhodný, nemístně drsný způsob vyjadřování,¹⁵⁴ jejichž cílem je vyjádřit a vzbudit odpor.¹⁵⁵ Řadíme sem také nadávky či oslovení vzniklá z nadávek.¹⁵⁶

Slova zhrubělá a vulgární jsme v analyzovaném vzorku nezaznamenali. Ačkoliv se ve zpravodajství objevily výrazy *podfukář*, *dát za katr* a *každopádně*, které PSJČ klasifikuje jako vulgární, v SSJČ jsou již označeny jako výrazy obecné češtiny. Tyto výrazy tedy nezapočítáváme a namísto nich dokládáme příklady z odborné literatury. M. Grepl uvádí jako slova vulgární a zhrubělá výrazy *žrát*, *hajzl*, *prase* aj.¹⁵⁷

4.5.2.3 Dysfemismy

Dysfemismy¹⁵⁸ jsou protipólem eufemismů, jejich úkolem je záměrně zveličit, zdůraznit nepříjemné, společensky nevhodné, nežádoucí skutečnosti.¹⁵⁹

V televizních novinách nebyl po dobu analýzy použit žádný dysfemismus. Jako příklad dysfemismů uvádí výrazy *zdechnout*, *scípnout*, *žrádlo* aj.¹⁶⁰

Na první pohled je zřejmé, že v Televizních novinách převládá užívání výrazů s citovým příznakem pozitivním nad výrazy s citovým příznakem negativním.

¹⁵⁴ V literatuře se můžeme setkat také s rozdělením slov zhrubělých a vulgárních do dvou samostatných skupin (srov. JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 31, HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 51, GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 96). Protože však jejich rozlišení může být věcí značně subjektivní, rozhodli jsme se pro účely naší práce oba typy sloučit pod souhrnné pojmenování slova zhrubělá a vulgární. V tomto bodě nevidíme žádný problém, neboť se se stejným členěním můžeme setkat i v případě J. Hubáčka – viz HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 102..

¹⁵⁵ HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*, s. 102.

¹⁵⁶ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 51.

¹⁵⁷ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 96.

¹⁵⁸ Dysfemismy jsou považovány za součást slov vulgárních – viz HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 54.

¹⁵⁹ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 28.

¹⁶⁰ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 51.

4.5.3 Slova s citovým příznakem bez další specifikace

Toto samostatnou skupinu jsme si vytvořili pro ty výrazy, u nichž se nám nepodařilo zjistit druh citového příznaku. Kromě výrazů jednoslovných jsme sem zařadili také některé frazeologismy a pojmenování nepřímá.

29. ledna 23:32

Talent od boha věděl, co je pořádná *dřina*.

6. února 2:58

Postavit totiž v minus patnácti, které v Liberci panovaly přes den, na sídlišti nějaký náhradní zdroj vody v podobě cisterny, je *zholá* nemožné.

1. února 17:16

Kenovi chodí domů děkovné dopisy a mnohé z *ostřílených* řidičů doslova rozplakal.

Ve 37 případech se nám nepodařilo určit citový příznak. Kromě některých samostatných výrazů jsme se s tímto problémem potýkali hlavně u frazeologismů a nepřímých pojmenování.

4.6 Vrstva lexikálních jednotek cizích

Již v kapitole o příznakových vrstvách lexika jsme uvedli důvody, kvůli nimž není užívání cizích jednotek ve zpravodajství považováno za aktualizaci. Zmínili jsme se také o dílčí skupině této vrstvy, o slovech citátových a jejich kalkích, jejichž užití bývá za aktualizaci považováno vždy.

Citátová slova jsou slova a především slovní spojení cizí, která si zachovávají svůj původní pravopis, většinou též výslovnost a nepřejímají české koncovky. Mezi citátová slova řadíme také okřídlená slova,¹⁶¹ tzn. citáty různých rčení i skutečných výroků historických osob.¹⁶²

Citátová slova jsou snadno rozpoznatelná na základě jejich cizosti, kterou zřetelně pociťujeme. Při jejich určování jsme tak mohli rozhodnout sami. Protože u kalků citátových slov příznak cizosti nevnímáme, zaznamenávali jsme jejich výskyt pouze mezi frazeologismy.

30. ledna 13:55

Místo *happy endu* bude mít tento příběh vášnivě telefonistky nejspíš trpkou dohru.

6. února 9:47

Finále ligy amerického fotbalu je především velká *show*.

8. února 3:07

Je s podivem, že podle jejího příběhu, který v lednu 2008 obletěl celý svět, ještě nikdo nenatočil filmový *thriller*.

Citátová slova byla ve zpravodajství užita celkem šestkrát. Slova okřídlená jsme v analyzovaném vzorku nezaznamenali.

¹⁶¹ S podrobnějším členěním se můžeme setkat u V. Jílka – viz JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 30.

¹⁶² GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 100.

4.7 Pojmenování frazeologická a idiomatická

Za frazeologismy označujeme ustálená víceslovná pojmenování s přeneseným (obrazným) významem. Význam frazeologismu nelze vyvodit z jednotlivých slov, neboť slova ztrácejí svůj původní význam a nabývají významu vázaného na frazeologismus. Častou vlastností frazeologismů je expresivnost.¹⁶³

Frazeologismy můžeme dělit dle různých kritérií. Podle míry frazeologizace je dělíme na frazeologismy s jedním frazeologizovaným členem a frazeologismy frazeologizované jako celek.¹⁶⁴ Frazeologismy můžeme dělit také na lidové, knižní (někdy označované jako literární) kulturní, publicistické, atd.¹⁶⁵ V naší práci jsme využili rozdělení frazeologismů dle míry frazeologizace.

4.7.1 Frazeologismy s jedním frazeologizovaným členem

U těchto frazeologismů je frazeologizováno pouze jedno slovo ze slovního spojení, u ostatních slov není obrazný přenos významu přítomen.¹⁶⁶ Z hlediska formálního bývají zpravidla dvouslovné (mohou však být i víceslovné).¹⁶⁷ Mnohé z těchto pojmenování fungují jako termíny.

Frazémy, které terminologizovaly, jsme v analyzovaném vzorku nesledovali, protože již neplní funkci aktualizace. Jejich rozpoznání je většinou snadné, protože již není pociťována jejich obraznost. Většina jich je součástí SSČ. V případě jejich určování jsme tak mohli kvalifikovaně rozhodnout sami.

27. ledna 24:38

Stavět nové školy stojí vždy a všude *velké peníze*.

Za celou dobu jsme zaznamenali pouze jeden případ užití neterminologizovaného frazeologismu s jedním frazeologizovaným členem.

¹⁶³ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 74.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 74.

¹⁶⁵ ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*, s. 254.

¹⁶⁶ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 74.

¹⁶⁷ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnické češtiny*, s. 70.

4.7.2 Frazeologismy frazeologizované jako celek

Tyto frazeologismy se dále dělí na frazémy nevětné, větné, přechodový typ mezi nimi a idiomy.¹⁶⁸ Setkáváme se však také s dělením na frazémy neslovesné, slovesné a větné. Takovéto členění je uvedeno ve slovnících české frazeologie a idiomatiky. Abychom mohli kvalifikovaně rozhodnout, rozhodli jsme se využít tohoto členění.

4.7.2.1 Frazémy neslovesné

Od ostatních dvou typů frazémů se frazémy neslovesné odlišují tím, že jejich součástí není žádné sloveso.

2. února 7:48

To, že skutečně *den ode dne* přitahuje, dokazují i tyto obrázky.

6. února 1:05

Pavel Vrtal – mistr podfukářů, který *by z fleku mohl* vyučovat na podvodnické vysoké škole.

6. února 7:42

Existenci dopisu z Bruselu, kde je hrozba pozastavení a ztráty 50 miliard *černá na bílém*, popírá.

V televizních novinách jsme zaznamenali celkem 23 neslovesných frazémů.

4.7.2.2 Frazémy slovesné

Nejdůležitějším prvkem frazémů slovesných je sloveso. Jeho tvar se ve větě běžně mluvnicky mění. Na rozdíl od frazémů větných nemají tyto frazémy podobu ustálené věty.¹⁶⁹

23. ledna 7:35

Josef Dobeš námitky škol *smetl ze stolu*.

¹⁶⁸ Můžeme se však setkat pouze s dělením na frazeologismy větné a nevětné. Srov. JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 74, GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 71.

¹⁶⁹ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 74-75.

23. ledna 1:00

Na dopis starý jedenáct let upozornil muslim, který se s ředitelem islámské nadace *rozešel ve zlém*.

31. ledna 19:00

Samsung mu ale svým tabletem začíná *šlapat na paty*.

Slovesné frazémy byly nejužívanějším typem frazeologismů. Celkem jsme jich napočítali 97. Za hlavní důvod jejich častého užívání považujeme jejich snadnou srozumitelnost a ekonomičnost při vyjadřování.

4.7.2.3 Frazémy větné

Frazémy větné mají podobu hotové věty popřípadě celého souvětí. Jsou jimi pořekadla, přísloví, pranostiky a okřídlená slova (viz výše).¹⁷⁰ Pro naši práci však nemá smysl dodržovat takto detailní dělení. Při analýze jsme všechny dílčí typy zahrnuli pod souhrnné označení frazémy větné.

25. ledna 3:17

*Tma nebývá jen pod svícnem, ale také pod rukama některých zaměstnanců.*¹⁷¹

26. ledna 25:15

Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

27. ledna 3:13

Mrzne jako když praští.

Frazémy větné byly ze všech tří skupin užívány nejméně. Zaznamenali jsme pouze čtyři případy jejich užití.

¹⁷⁰ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 75.

¹⁷¹ Ačkoliv je v tomto případě tvar frazeologismu pozměněn, nejde o jeho aktualizaci. Ke změně došlo v souvislosti se začleněním frazeologismu do souvětí.

4.7.3 Idiomy

Ze skupiny frazeologismů bývají idiomy vyčleňovány. Jde o slova či tvary slov, která se vyskytují již pouze ve frazeologismech, mimo ně se běžně neužívají.¹⁷² Idiomem může být například archaismus, který byl v době vzniku frazeologismu běžně používán. Postupem času byl archaismus nahrazen výrazem novým, ale ve frazeologismu se jej užívá dodnes.¹⁷³

S výskytem idiomu jsme se ve zpravodajství nesetkali. M. Grepl jako příklad idiomu uvádí výrazy nemít *kouska rozumu*, honit *bycha*, mít *pré* aj.¹⁷⁴

¹⁷² JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 75.

¹⁷³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 43.

¹⁷⁴ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 71.

4.8 Nepřímá pojmenování

Nepřímým pojmenováním rozumíme užití slova ve významu přeneseném, tedy užití výrazu k označení jiné skutečnosti, než výraz běžně označuje. Skutečnost tak není označena přímo, ale oklikou přes jiné označení, které s pojmenovávanou skutečností nějak souvisí.¹⁷⁵ Důvodem k jeho užívání může být snaha o větší působivost textu, aktualizaci prostřednictvím jazykového vtipu, vyjádření subjektivního postoje, dosažení úspornosti vyjadřování atd.¹⁷⁶ Nepřímá pojmenování vznikají na dvojím základě.¹⁷⁷ Prvním je vztah skutečnosti, jež má být pojmenována, ke skutečnosti jiné. Sem řadíme metonymii (vztah časový, místní nebo příčinný) a synekdochu (vztah části a celku). Druhý typ nepřímého pojmenování vzniká na základě podobnosti. Pokud je podobnost pouze naznačena, jde o metaforu, je-li podobnost přímo vyslovena, jde o přirovnání.¹⁷⁸

Pro každou z těchto čtyř forem nepřímého pojmenování¹⁷⁹ existuje i dílčí členění. Mezi lingvisty však při určování podtypů metafory a metonymie panuje nejednoznačnost. Aby bylo zřejmé, co všechno jsme mezi jednotlivé formy nepřímého pojmenování v analýze započítali, dílčí členění si ve stručnosti představíme. Jeho dodržování však pro účely naší práce považujeme za zbytečné, a proto jsme při analýze dílčí typy zvlášť neurčovali. Výjimku jsme udělali pouze u personifikace, která se jeví jako nejnápadnější typ metafory,¹⁸⁰ a také v případě synekdochy, u které jsme rozlišovali mezi jejími dvěma základními typy.

¹⁷⁵ BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 50.

¹⁷⁶ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 104.

¹⁷⁷ V literatuře se můžeme setkat s různými způsoby členění. (srov. GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 99, HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 71, JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 44-48).

¹⁷⁸ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 130.

¹⁷⁹ V případě zastoupení jednoho pojmenování jiným hovoříme o tzv. tropech - viz JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 48.

¹⁸⁰ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 118.

4.8.1 Metafora

Metafora je přenesení slova na základě vnější podobnosti. Ta se může týkat tvaru, barvy, umístění, funkce atd.¹⁸¹ Dle původu a stupně běžnosti užívání rozlišujeme metafory lexikální od metafor aktuálních.¹⁸²

V případě metafor lexikálních se výraz označující danou skutečnost již plně ustálil, lexikalizoval.¹⁸³ Jsou součástí slovníků, jejich obraznost vůbec nepociťujeme, nýbrž máme ihned představu označované skutečnosti.¹⁸⁴ Lexikální metafory jmenujeme jen pro úplnost, jejich výskyt v analyzovaném vzorku jsme nezaznamenávali, protože nejsou prostředky aktualizace.

Pro metafory aktuální je typická jejich snaha o nové, neotřelé a zajímavé vyjádření.¹⁸⁵ Aktuální metafory vznikají od běžných uživatelů jazyka i z jeho nespisovných vrstev jako je slang nebo argot. Je pro ně typická expresivnost vyjádření. Stejně tak dochází ke vzniku aktuálních metafor i ve stylové vrstvě umělecké, jako důsledek snahy o estetické působení,¹⁸⁶ ale také ve vrstvě publicistické, kde je prvotním smyslem metafora zprostředkovat nové vidění skutečnosti.¹⁸⁷

Kromě personifikace (viz dále) jsme jako podtyp metafor započítávali synestézii (spojení takových pojmenování, která označují různé smyslové dojmy v jenom výrazu – *vlhká tma, chmurný hlas, bezhlasé slzy*),¹⁸⁸ animizaci (podobná personifikaci, na rozdíl od ní však dochází k přenášení vlastností a činů zvířat na věci – *zaječí úmysly, labutí píseň, motor žere*),¹⁸⁹ naturifikaci (přenášení jevů z neživé přírody do oblasti lidských úkonů, činů nebo psychiky – *jiskření v parlamentu, představa zraje, míza života*)¹⁹⁰ a apelativizovaná propria na základě podobnosti (přenesené pojmenování vytvořené z vlastních jmen – *goliáš, grácie, lazar*).¹⁹¹

¹⁸¹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, s. 71.

¹⁸² BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 99.

¹⁸³ V případě V. Jílka a M. Grepla je místo pojmenování metafora lexikální užíván výraz metafora uzuální. Mezi ně jsou řazeny také metafory, které fungují jako expresivní synonyma k výrazům nociónálním. Jako příklad je uvedeno užití výrazů palice, škopek, kokos a makovice ve smyslu hlava. V naší práci se však držíme pojetí V. Bečky, který tyto metafory řadí mezi aktuální. Srov. BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 100, JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 45, GREPL, M. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*, s. 98.

¹⁸⁴ BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 100.

¹⁸⁵ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 45.

¹⁸⁶ BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*, s. 100.

¹⁸⁷ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 45.

¹⁸⁸ MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 139.

¹⁸⁹ MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 139.

¹⁹⁰ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 119.

¹⁹¹ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 44.

Díky obraznosti metafory je její identifikace v textu snadná, problém by mohl nastat při rozhodování, jde-li o metaforu aktuální či lexikální. Aktuální metafora se však od lexikální liší tím, že pojmenovává skutečnost, která již svoje běžné, neutrální pojmenování má.¹⁹² V naší práci jsme za lexikální považovali takové metaforu, které jsou uvedeny ve slovníku.

30. ledna 13:55

Jenomže po pár minutách je čekal *další díl tohoto nekonečného seriálu*.

27. ledna 17:05

Dobytek, psi i drůbež si dokázali na život bez lidí zvyknout a teď místo nich obývají opuštěná *města duchů*.

29. ledna 3:25

Asi každého hned napadlo, že by se mohlo jednat o *další díl hrůzné skládky*.

V televizním zpravodajství jsme zaznamenali vysoký výskyt metafor. Po dobu analýzy jich bylo použito 208. Většina z nich byla víceslovná.

4.8.2 Personifikace

Jako zvláštní druh metafory je uváděna personifikace. Jde o přiřazování lidských vlastností nebo činností věcem neživým. Stejně jako v případě lexikalizovaných metafor považujeme dnes mnohé z personifikací za běžné a jejich obrazný základ si ani neuvědomujeme.¹⁹³ Ačkoliv výskyt personifikace uvádíme zvlášť, jde o součást metafory, a proto byl její výskyt pod metaforu také započítán.

V souvislosti s personifikací musíme zmínit ještě takzvanou kvazipersonifikaci (nepravou personifikaci). V tomto případě dochází k zastoupení konkrétního okruhu osob pojmenováním vyššího, významově nadřazeného celku, který je chápán jako neživotný. Skupina osob je tak v textu nahrazena pojmenováním pracoviště, města, klubu atd. Takovéto obrazy jsou řazeny mezi personifikace jen formálně, významově

¹⁹² BEČKA, J. V. Úvod do české stylistiky, s. 100.

¹⁹³ BEČKA, J. V. Úvod do české stylistiky, s. 105.

patří mezi metonymii, popř. synekdochu.¹⁹⁴ Při analýze jsme kvazipersonifikaci započítávali do synekdochy jako typ totum pro parte (viz dále).

27. ledna 22:54

Letité kroniky ale mlčí.

26. ledna 6:12

Počasí zatím ukazuje dvě tváře.

27. ledna 3:13

A další zajímavost vykouznil mráz i v obci Lovětín.

Personifikace, jejíž výskyt jsme se rozhodli uvést zvlášť, představovala významnou část případů užití metafory. Z 208 užitých metafor šlo v 88 případech právě o personifikaci. Nejčastěji byla personifikace uplatňována v souvislosti s počasím. Protože v době analýzy byly dlouhodobě extrémně nízké teploty, vyskytovaly se v Televizních novinách zprávy o počasí velmi často.

4.8.3 Přirovnání

Stejně jako u metafory jde v případě přirovnání o vztah podobnosti. Na rozdíl od metafory, kde je podobnost pouze naznačena, je u přirovnání vyslovena přímo. Podle účelu přirovnání rozlišujeme přirovnání názorná, intenzifikační a výrazově expresivní. Pevné hranice ale mezi nimi nejsou, a tak může jedno přirovnání plnit více funkcí.¹⁹⁵ Z tohoto důvodu jsme k dílčímu členění nepřistoupili..

26. ledna 1:12

Benešovský soud řeší případy jako na běžícím pásu.

26. ledna 9:11

Potápěči při prohledávání moře objevili cáry oceli smotané jako žvýkačku.

¹⁹⁴ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 119.

¹⁹⁵ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 130.

26. ledna 9:11

Kámen, na který loď narazila, *ji rozpáral jako papír*.

Přirovnání bylo v analyzovaném vzorku použito celkem ve 36 případech.

4.8.4 Metonymie

Metonymií rozumíme záměnu představ, mezi kterými je nějaký vnitřní vztah (místní, časový, příčinný atd.). Účelem metonymie je zestručnění výrazu nebo naopak jeho bohaté rozvedení metonymickým opisem, snaha po zmechanizování výrazu, který by byl jinak příliš složitý, nebo naopak snaha po aktualizaci výrazu. Stejně jako v případě metafory rozlišujeme mezi metonymií lexikální, ustálenou a metonymií aktuální.¹⁹⁶

J. Mistrík jako metonymii lexikální uvádí např. spojení typu překládat Hemingwaye. Dále dodává, že zatímco metonymie aktuální text rozvíjí a dělá ho plastickým, metonymie lexikální jej patetizuje.¹⁹⁷

J. Bečka vedle metonymie lexikální a aktuální uvádí i přechodový typ, který popisuje jako obraty velmi stručné. Sem řadí metonymie, které vznikají ze snahy po stručnosti a dovolují leckteré drobné nelogičnosti výrazu. Právě v této skupině se vyskytují spojení typu *číst Němcovou, žít se perem, být na klinice s ušima* apod.¹⁹⁸

Výše uvedené metonymie Bečka odlišuje od metonymií lexikálních. Pro lexikální metonymie je podle něj typický přesun významu na abstrakta děje a abstrakta vlastností, čímž dochází ke vzniku výrazů jako *psaní* (dopis), *cvičení* (úloha), *stavba* (budova), *jízda* (jezdectvo) atd.¹⁹⁹

Tohoto vymezení lexikálních metonymií jsme se drželi i v naší práci, přičemž jsme zaznamenávali výskyt všech nelexikálních metonymií.

Jako součást metonymie jsme započítávali také užívání symbolů, tedy vyjádření abstraktního pojmu konkrétním předmětem a apelativizaci proprií vzniklou na základě vnitřní souvislosti.²⁰⁰ J. Mystrík považuje za součást metonymie i další tropy.²⁰¹

¹⁹⁶ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 91.

¹⁹⁷ MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 141-142.

¹⁹⁸ Srov. se spojením překládat Hemingwaye uváděným u J. Mistríka – viz MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 141.

¹⁹⁹ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 92.

²⁰⁰ JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 47.

²⁰¹ MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 142-145.

V literatuře se však setkáváme také s jejich samostatným uváděním.²⁰² Některé z nich navíc nepocházejí z roviny lexikální. V naší práci jsme je proto pod metonymií nezapočítávali.

6. února 17:52

Anonymní masky proti modrým ptákům podruhé.

29. ledna 23:32

Ten dobře věděl, kdo po něm převezme žezlo *krále tučňáků*.

V televizních novinách bylo použito celkem pět metonymií, které jsme považujeme za aktuální.

4.8.5 Synekdocha

Synekdochické pojmenování je založeno výhradně na vztahu celku a jeho části.²⁰³ Podle toho rozlišujeme synekdochu typu *pars pro toto* (pojmenování části se přenáší na celek) a *totum pro parte* (pojmenování celku se přenáší na jeho část). V literatuře se můžeme setkat také s méně častými typy *singularis pro plurali* (pojmenování množného čísla jednotným),²⁰⁴ *species pro genere* (pojmenování rodu druhem) a *genus pro specie* (pojmenování druhu rodem).²⁰⁵ Protože se jedná o méně častý typ synekdochy, se kterým se u některých autorů vůbec nesetkáváme,²⁰⁶ rozhodli jsme se jimi dále nezabývat a jejich případný výskyt zařadit k jednomu ze dvou hlavních typů. K tomuto však nedošlo, protože jsme ve zpravodajství jejich výskyt nezaznamenali.

²⁰² Viz JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*, s. 48.

²⁰³ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 121.

²⁰⁴ J. Mistrýk uvádí typ *singularis pro plurali* jako součást typu *totum pro parte*. Srov. SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 121-123, MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. s. 141-142.

²⁰⁵ SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*, s. 121-123.

²⁰⁶ Srov. BEČKA, J. V. *Česká stylistika*, s. 140, GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 99.

4.8.5.1 Typ pars pro toto

30. ledna 12:27

V dresu plzeňských hokejistů Radek Duda září.

30. ledna 18:56

Ještě v roce 1990 protéklo ročně jedním hrdlem necelých 15 litrů vína.

8. února 25:11

Paní za volantem si vede dobře až do chvíle, než si splete brzdový pedál s plynovým.

Synekdoch typu pars pro toto se ve vzorku objevilo celkem 130.

4.8.5.2 Typ totum pro parte

1. února 22:07

Města se proto snaží najít pro lidi bez domova nějaké provizorní ubytování.

2. února 23:22

ODS se ale směje.

7. února 20:03

Jedna ze základních škol v Los Angeles vymění všechny učitele i ostatní zaměstnance.

Ve zpravodajství jsme zjistili vysoký výskyt synekdochy typu totum pro parte. Použita byl celkem v 518 případech. Až na několik výjimek, které představovaly výrazy jako *teploměry klesly* na minus dvacet stupňů, šlo o kvazipersonifikaci (viz výše). K té dochází ve snaze o stručnost vyjádření. Tyto výrazy však mnohdy pocítujeme jako zcela běžné, a proto je jejich účinnost ve smyslu aktualizace minimální.

5 Charakteristika Televizních novin

Televizní noviny jsou v současné době hlavní zpravodajskou relací TV Nova. Jsou vysílány každý den od 19.30 hod. Průměrná délka Televizních novin v analyzovaném vzorku je 26,5 minut. Po dobu analýzy bylo odvysíláno celkem 249 zpráv. Na jednu zpravodajskou relaci tak připadá průměrně 12 zpráv, s délkou přibližně dvě minuty a deset vteřin.²⁰⁷

Po skončení Televizních novin následují Sportovní noviny a Počasí. Také tyto pořady plní primárně funkci informativní. I přes svoji patrnou spřízněnost to však jsou tři samostatné pořady. Jelikož jsou tématem naší práce aktualizací prostředky v Televizních novinách, následujícími dvěma pořady jsme se nezabývali.

Vysílání Televizních novin začíná úvodní grafikou, do níž je prostřednictvím fleší zakomponován přehled tří zpráv, které se ve zpravodajství dále objeví. Následuje představení moderátorské dvojice a přivítání diváků. Poté jsou již čteny jednotlivé zprávy. Moderátor ve studiu nejprve ohlásí základní informace, načež je přehrán odpovídající příspěvek. Zpravodajský příspěvek mnohdy probíhal i živě formou rozhovoru moderátora s reportérem.

V druhé polovině pořadu ohlásí jeden z moderátorů prostřednictvím fleše zprávu, která je v Televizních novinách později odvysílána, druhý zprávu, která se objeví až ve Sportovních novinách. Po několika dalších zpravodajských příspěvcích následuje obvykle pásmo tří krátkých zpráv.²⁰⁸ Informace jsou tentokrát předávány pouze prostřednictvím reportéra, který čte asynchronně text, zatímco na obrazovce se v rychlosti střídají záběry doplněné infografikou.

Občas bývá součástí Televizních novin i sebestopagační příspěvek²⁰⁹. Jde buď o upoutávku na jiný publicistický pořad TV Nova, nebo o výzvu divákům, aby se podíleli na vzniku zpráv a informovali reportéry o zajímavých událostech ze svého okolí.

Na závěr televizních novin bývají zařazeny zprávy fíčrové. Jde především o zprávy z oblasti zvířecí říše, sportu, výstav, soutěží apod.²¹⁰

²⁰⁷ Toto číslo je pouze orientační, protože kromě zpráv samotných se v Televizních novinách objevují i sebestopagační příspěvky. Do celkového počtu nebylo započítáno pásmo tří krátkých zpráv.

²⁰⁸ Pásmo tří krátkých zpráv nebylo součástí zpravodajské relace pouze v pěti případech.

²⁰⁹ V analyzovaném vzorku k tomuto došlo celkem třikrát.

²¹⁰ Během naší analýzy byly tyto závěrečné zprávy po dobu šesti dnů tematicky propojeny. V souvislosti s blížícím se osmnáctým výročí vzniku TV Nova se závěrečná zpráva týkala vždy nějakého člověka, pro nějž byl osmnáctý rok života v něčem významný. Jelikož ale šlo o typické fíčrové zprávy, jaké jsou

Po skončení posledního příspěvku se oba moderátoři přivítají s přicházejícím moderátorem Sportovních novin. Poté obvykle ve stručnosti představí večerní televizní program TV Nova a rozloučí se s diváky. Televizní noviny končí závěrečnou grafikou.

běžně uváděny na závěr relace a jejich specifická spočívala pouze v tematické provázanosti, nepovažujeme toto za vážné narušení analyzovaného vzorku.

6 Metodika analýzy Televizních novin

Televizní noviny jsme sledovali po dobu tří týdnů. Vzorek byl takto omezen z důvodu rozsahu naší práce. Máme zato, že třítydenní pozorování je postačující a dostatečně reprezentativní. Jelikož je přístup do archivu TV Nova placený, byly Televizní noviny nahrávány na DVD a následně přiloženy k této práci. Pro analýzu jsme si zvolili období od 23. ledna do 12. února 2012.²¹¹ Tento časový úsek byl vybrán proto, že v předešlých dnech bylo oznámeno, že pořad Televizní noviny bude v brzké době pozměněn. Aby chystané změny nezasáhly do našeho rozboru, zahájily jsme analýzu ještě před tím, než ke změnám došlo.

Zároveň bylo toto období vybráno, protože jsme nepředpokládali ovlivnění podoby Televizních novin vnějšími vlivy²¹² (státní svátky, významné plánované události atd.). Samozřejmě existovalo riziko, že v této době dojde i k nepředvídatelným událostem (teroristický útok, úmrtí důležité osoby, přírodní katastrofy), tomu se však vyhnout nelze.

Obsah Televizních novin jsme však neanalyzovali beze zbytku. Kromě jednotlivých zpráv jsou v nich totiž i další sdělení, která nemají zpravodajský charakter.

Analyzovali jsme zpravodajské příspěvky, a to již od jejich uvedení moderátorem ve studiu. Dále pak pásmo krátkých zpráv a fleše.²¹³ Tyto fleše (ale i jiné příspěvky) bývají někdy oznamovány prostřednictvím dialogu mezi moderátory ve studiu. Protože i v těchto dialozích je mnohdy obsažena informace vztahující se přímo ke zpravodajskému sdělení, analyzovali jsme pro zjednodušení i tyto dialogy. Naopak nevěnovali jsme pozornost úsekům na začátku a konci pořadu, v nichž se moderátoři vítají nebo loučí s diváky, popř. vítají moderátora Sportovních novin a informují o následujících pořadech. Stejně tak jsme se nezabývali sebepropagací (viz výše).²¹⁴ Tyto

²¹¹ Za toto období bylo odvysíláno 21 zpravodajských relací. Jednu z nich jsme však byli nuceni z analyzovaného vzorku vypustit. Byla vysílána v den osmnáctého výročí vzniku TV Nova a obsahovala příspěvek ve formě ohlednutí za uplynulými léty, jehož podoba a délka (okolo šesti minut) neodpovídaly standardním zpravodajským příspěvkům. Aby tímto nebyl sledovaný vzorek narušen, rozhodli jsme se vypustit celou relaci a analýzu provést na 20 zbývajících.

²¹² Například silvestrovské televizní noviny jsou značně odlehčené, objevují se v nich fiktivní zprávy, s čímž souvisí také jejich podoba. V případě rozsáhlých živelných pohrom nebo jiných událostí se závažnými důsledky jsou zase vytvořena speciální zpravodajská pásma, čímž jsou z relace vytlačeny či upozaděny ostatní informace.

²¹³ Protože se jedna z fleší týká zprávy uvedené až ve Sportovních novinách, nebrali jsme ji v potaz.

²¹⁴ Značně sebepropagační charakter měli i některé zpravodajské příspěvky (premiéra nového českého filmu, jehož je TV Nova partnerem, reportáž z nově připravovaného pořadu Hlas Československa apod.). Protože však i tato sdělení měli informační hodnotu, nevyčleňovali jsme je z analyzovaného vzorku.

části nesouvisí se samotnými zpravodajskými sděleními, a proto jsme je ponechali stranou.

Protože bylo naším cílem zjistit do jaké míry se aktualizací prostředky podílejí na výstavbě zpravodajských textů, museli jsme přistoupit k dalšímu zúžení zkoumané oblasti. Ve zprávách jsou totiž běžně uváděny výpovědi svědků, odborníků z praxe, mluvčích institucí atd., kteří se na tvorbě zpráv přímo nepodílejí. Nemohli jsme tedy užívat slangu, hovorových slov nebo třeba dialektismů v takovýchto výpovědích hodnotit jako záměrné užití aktualizacích prostředků ve snaze získat si příjemcovu pozornost. Stejně tak jsme přistupovali i k citacím a parafrázím těchto osob redaktorem.

V analýze jsme se nezabývali ani titulky a textovými komplexy, které bývají u zpráv zobrazovány.

Pro úplnost je nutné zdůraznit, že v případě opakování nějakého prostředku aktualizace jsme zaznamenali všechny jeho výskyty. U některých výrazových prostředků šlo zároveň o několik forem aktualizace. Například v případě frazému „rozsypat se jako domeček z karet“ jde zároveň o přirovnání a užití expresivního výrazu. V takovýchto případech jsme výrazové prostředky započítávali ke každé z forem aktualizace.

Výsledná data uvádíme v následujících tabulkách. V nich je zaznamenán absolutní výskyt aktualizacích prostředků pro každou z oblastí lexika, popř. pro její dílčí členění, ale také průměrný výskyt aktualizacích prostředků z jednotlivých lexikálních oblastí na jednu zpravodajskou relaci.

7 Celkový výskyt aktualizací prostředků dle jejich forem

Na tomto místě jsou zaznamenány počty výskytů všech aktualizací prostředků tak, jak jsme je výše uváděli. Při dílčím členění je na prvním místě uveden výskyt hlavních typů, ty se poté dále dělí. Na konci tabulky je uveden celkový počet výskytů pro danou vrstvu. Toto neplatí pouze v případě příslušnosti ke stylovým vrstvám, kde by sčítání nemělo smysl.

Tabulka 1 Lexikum dle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka

Dílčí členění	Počet výskytů
Rozdíly územní	30
Slova obecné češtiny	30
Regionalismy	0
Čechismy	0
Moravismy	0
Dialektismy	0
Rozdíly sociální	7
Argot	0
Slang	7
Celkem	37

Tabulka 2 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám

Dílčí členění	Počet výskytů
Stylová vrstva hovorová	412
Stylová vrstva knižní	47
Stylová vrstva publicistická	68
Stylová vrstva umělecká	0

Tabulka 3 Lexikum dle časových příznaků

Dílčí členění	Počet výskytů
Archaismy	5
Historismy	0
Neologismy	16
Frazeologické neologismy	12
Celkem	33

Tabulka 4 Lexikum dle expresivity

Dílčí členění	Počet výskytů
Expresivita inherentní	122
Expresivita hlásková	3
Expresivita slovotvorná	37
Expresivita lexikálně-sémantická	82
Slova vyjadřující emoce a vůli	0
Slova s expresivitou ve významu	82
Expresivita adherentní	25
Celkem	147

Tabulka 5 Druhy expresivních příznaků dle kvality

Dílčí členění	Počet výskytů
Citový příznak pozitivní	84
Slova familiární a laudativa	35
Slova domácká a hypokoristika	20
Dětská slova	0
Eufemismy	29
Citový příznak negativní	6
Slova hanlivá	6
Slova zhrubělá a vulgární	0
Dysfemismy	0
Citový příznak bez specifikace	57
Celkem	147

Tabulka 6 Slova citátová

Dílčí členění	Počet výskytů
Slova citátová	6
Celkem	6

Tabulka 7 Pojmenování frazeologická a idiomatická

Dílčí členění	Počet výskytů
Frazeologismy s jedním frazeologizovaným členem	1
Frazeologismy frazeologizované jako celek	124
Frazémy neslovesné	23
Frazémy slovesné	97
Frazémy větné	4
Idiomy	0
Celkem	125

Tabulka 8 Nepřímá pojmenování

Dílčí členění	Počet výskytů
Přirovnání	36
Metafora	208
Personifikace	88
Metonymie	5
Synekdocha	648
Pars pro toto	130
Totum pro parte	518
Celkem	897

8 Průměrný výskyt aktualizačních prostředků na jednu relaci

Čísla v následujících tabulkách jsme vypočítali prostým aritmetickým průměrem. Celkový výskyt každé z forem aktualizace jsme vydělili počtem zpráv v analyzovaném vzorku (20). Čísla jsou zaokrouhlena na celé desetiny.

Tabulka 9 Lexikum dle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Rozdíly územní	1,5
Slova obecné češtiny	1,5
Regionalismy	0
Čechismy	0
Moravismy	0
Dialektismy	0
Rozdíly sociální	0,2
Argot	0
Slang	0,2
Celkem	1,9

Tabulka 10 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Stylová vrstva hovorová	20,6
Stylová vrstva knižní	2,4
Stylová vrstva publicistická	3,4
Stylová vrstva umělecká	0

Tabulka 11 Lexikum dle časových příznaků (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Archaismy	0,3
Historismy	0
Neologismy	0,8
Frazeologické neologismy	0,6
Celkem	1,7

Tabulka 12 Lexikum dle expresivity (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Expresivita inherentní	6
Expresivita hlásková	0,2
Expresivita slovotvorná	1,9
Expresivita lexikálně-sémantická	4,1
Slova vyjadřující emoce a vůli	0
Slova s expresivitou ve významu	4,1
Expresivita adherentní	1,3
Celkem	7,4

Tabulka 13 Druhy expresivních příznaků dle kvality (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Citový příznak pozitivní	4,2
Slova familiární a laudativa	1,8
Slova domácká a hypokoristika	1
Dětská slova	0
Eufemismy	1,5
Citový příznak negativní	0,3
Slova hanlivá	0,3
Slova zhrubělá a vulgární	0
Dysfemismy	0
Citový příznak bez specifikace	2,9
Celkem	7,4

Tabulka 14 Slova citátová (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Slova citátová	0,3
Celkem	0,3

Tabulka 15 Pojmenování frazeologická a idiomatická (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Frazeologismy s jedním frazeologizovaným členem	0,1
Frazeologismy frazeologizované jako celek	6,2
Frazémy neslovesné	1,2
Frazémy slovesné	4,9
Frazémy větné	0,2
Idiomy	0
Celkem	6,3

Tabulka 16 Nepřímá pojmenování (průměr)

Dílčí členění	Průměrný výskyt
Přirovnání	1,8
Metafora	10,4
Personifikace	4,4
Metonymie	0,3
Synekdocha	32,4
Pars pro toto	6,5
Totum pro parte	25,9
Celkem	44,9

Závěr

Cílem této práce bylo najít odpověď na otázku, jaká forma lexikálních aktualizacích prostředků se v Televizních novinách vyskytuje nejvíce.

Abychom toto byli schopni zodpovědět, museli jsme nejprve zjistit, jak široce lze aktualizaci chápat. Protože názory lingvistů na tuto problematiku nejsou jednotné, jednotlivá pojetí jsme si představili a přiklonili se k těm jejich částem, na kterých se lingvisté shodovali nejčastěji. Takto jsme si stanovili obecnou definici aktualizace pro naši práci.

Další věcí, kterou jsme museli zjistit, bylo, které z výrazových prostředků mohou plnit funkci aktualizace ve stylu publicistickém, konkrétně v jeho dílčí části zpravodajství. Vycházeli jsme přitom ze členění lexika dle jeho příznaků. Protože jsou však některé z příznaků pro zpravodajství typické, museli jsme je z našeho sledování vypustit. Při určování, o které příznakové vrstvy jde, jsme opět pracovali z odbornou literaturou. Tak jsme získali kritérium pro určování, zda je výraz s daným příznakem prostředkem aktualizace či nikoliv.

Po vyhotovení teoretické části práce jsme přikročili k části praktické. Aktualizační prostředky jsme zapisovali do jednotlivých vrstev dle jejich příznaků. V mnohých případech jsme přikročili i k dílčímu členění. Z námi zjištěných výsledků jasně vyplynulo, že nejčastěji užívaným prostředkem aktualizace je synekdocha typu totum pro parte s celkovým počtem 518 výskytů, což představuje zhruba 26 použití v jedné relaci. Za ní v celkovém počtu užití následují výrazy ze stylové vrstvy hovorové (celkem 412, průměrně na jednu relaci 21 výskytů) a metafory (208 případů užití, průměrně 10 výskytů v jedné relaci).

Naopak vůbec nebylo použito některých výrazů z nespisovných útvarů národního jazyka jako jsou dialektismy, regionalismy a argot. Zřejmým důvodem k tomuto je podle nás nesrozumitelnost těchto výrazů pro většinu obyvatel. Zanedbatelný byl také výskyt archaismů, slangu a některých typů expresivity.

Při určování příznaků jsme pracovali se slovníky a korpusy, několik výrazů, které jsme nenašli v žádném ze slovníků jsme vyhledávali prostřednictvím internetu. V některých případech jsme však byli nuceni vytvořit si pro rozhodování vlastní kritéria, popř. rozhodovat sami na základě vlastních zkušeností či obecných definicí

z literatury. V tomto shledáváme největší riziko naší práce. Zvláště v případě expresivity může být přesné určení výrazu věcí značně subjektivní.

Stejně tak pro nás bylo mnohdy obtížné rozhodovat, zda jde v případě metafor a metonymie o výraz aktuální či lexikální. Hranice mezi oběma typy je velmi úzká a navíc v tomto ohledu dochází k neustálému vývoji. Komplikací pro nás bylo rovněž to, že i názory lingvistů na to, co lze považovat za výraz aktuální a co za výraz lexikální se mohou lišit. Aby bylo zřejmé, jak aktuálnost/lexikálnost chápeme my, uvedli jsme kritérium, na základě něhož jsme rozhodovali (v případě metafor), nebo jsme uvedli pojetí z literatury, ke kterému jsme se přiklonili (metonymie). Na problémy s nejednotným chápáním jsme narazili i v případě dílčího členění.

I přes tyto komplikace považujeme naši práci za přínosnou. Cíle, stanoveného na začátku, se nám podařilo úspěšně dosáhnout. Zjistili jsme nejen nejčastěji používanou formu aktualizace včetně jejího číselného výskytu, ale také celkový počet všech ostatních. Na základě výsledků jsme byli schopni určit průměrný výskyt aktualizacích prostředků na jednu relaci. Komplikace, na které jsme při práci narazili, se mohou stát cenným zdrojem poučení pro další tvůrce bakalářských či podobných prací, popř. se mohou stát podnětem pro další zkoumání v této oblasti.

Seznam zdrojů a literatury

- BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha, 1992. ISBN 80-200-0020-8.
- BEČKA, J. V. *Úvod do české stylistiky*. Praha, 1948.
- CHLOUPEK, J. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno, 1986.
- CHLOUPEK, J. *Funkční styly dnes* [online]. [citováno 2012-02-08]. Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7174>>.
- CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*. Praha, 1991. ISBN: 80-04-23302-3.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2: výrazy neslovesné*. Praha, 2009. ISBN 9788073352172
- ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3: výrazy slovesné*. 2. vyd. Praha, 2009. ISBN 9788073352189
- ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4: výrazy větné*. Praha, 2009. ISBN 9788073352196
- ČERVENKA, R. *Leda – SD* [počítačový program]. Ver. 3.21. [citováno 2012-5-16].
- Databáze heslářů* [databáze, online]. Ver. 5.6. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [citováno 2012-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.lexiko.ujc.cas.cz/heslare/index.php>>.
- Český národní korpus - FSC2000*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2004. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- Český národní korpus - SYN*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit. 16.05.2012, dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- Český národní korpus - SYN2009PUB*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, 2003. ISBN 8071061344.
- HAJIČ, J. *Disambiguation of Rich Inflection (Computational Morphology of Czech)*. Vol. 1. Praha, 2004.
- HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*, 2. vydání. Praha, 1986.
- HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jazyková kultura In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha, 1932. s. 32 – 84
- HUBÁČEK, J. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava, 1988.
- HUBÁČEK, J. *Učebnice stylistiky*. Praha, 1987.

- HUGO, J. a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha, 2006. ISBN 8073450860
- JEDLIČKA, A. a kol. *Základy české stylistiky*. Praha, 1970.
- JELÍNEK, M. Nové značkování v Českém národním korpusu. In: *Naše řeč*, 91, 1, s. 13-20.
- JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. Olomouc, 2005.
- JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*. Olomouc, 2009. ISBN 978-80-244-2218-3.
- KOVAČIČOVÁ, Z., TRČKOVÁ, J. *Užívaný způsob výstavby zpravodajských relací televizních stanic ČT a TV Nova*. Olomouc, 2009. Palackého univerzita v Olomouci. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Viktor Jílek, Ph.D.
- MACUROVÁ, A. *Jazyková kultura masové komunikace* [online]. [citováno 2012-03-11] Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6099>>.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*. Praha, 1998. ISBN 8020006400.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů 2*. Praha, 2004. ISBN 8020011684.
- MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika češtiny*. Brno, 2009. ISBN 978-80-210-4973-4.
- MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. vyd. Bratislava, 1997. ISBN 80-08-02529-8.
- PETKEVIČ, V. Reliable Morphological Disambiguation of Czech: Rule-Based Approach is Necessary. In: *Insight into the Slovak and Czech Corpus Linguistics* (Šimková M. ed.). Bratislava. s. 26-44.
- SCHNEIDEROVÁ, S. *Informace - text - kontext*. Olomouc, 2008. ISBN 978-80-244-2059-2.
- SPOUSTOVÁ, D. a kol. The Best of Two Worlds: Cooperation of Statistical and Rule-Based Taggers for Czech. In: *Proceedings of the Workshop on Balto-Slavonic Natural Language Processing*. Praha, 2007. s. 67-74.
- SRPOVÁ, H. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*. Ostrava, 1998. ISBN 80-7042-490-7.
- VOJTĚCHOVSKÁ, M. *Nejoblíbenější u TV diváků? České filmy a seriály* [online]. Publikováno 10. 1. 2012. [citováno 2012-02-15] Dostupný z WWW: <<http://www.mediaguru.cz/2012/01/nejoblibenejsi-u-tv-divaku-ceske-filmy-a-serialy/>>.

Seznam tabulek

Tabulka 1 Lexikum dle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka

Tabulka 2 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám

Tabulka 3 Lexikum dle časových příznaků

Tabulka 4 Lexikum dle expresivity

Tabulka 5 Druhy expresivních příznaků dle kvality

Tabulka 6 Slova citátová

Tabulka 7 Pojmenování frazeologická a idiomatická

Tabulka 8 Nepřímá pojmenování

Tabulka 9 Lexikum dle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka (průměr)

Tabulka 10 Lexikum dle příslušnosti ke stylovým vrstvám (průměr)

Tabulka 11 Lexikum dle časových příznaků (průměr)

Tabulka 12 Lexikum dle expresivity (průměr)

Tabulka 13 Druhy expresivních příznaků dle kvality (průměr)

Tabulka 14 Slova citátová (průměr)

Tabulka 15 Pojmenování frazeologická a idiomatická (průměr)

Tabulka 16 Nepřímá pojmenování (průměr)